

Міністерство освіти та науки України
Полтавський державний педагогічний імені В.Г.Короленка

Лобач О.О., Гуда І.О.

***РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УСНОЇ
НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ НА УРОЦІ МУЗИКИ***

Полтава – 2006

Лобач О.О., Гуда І.О. Розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів засобами усної народної творчості на уроках музики: Методичні рекомендації з курсу „Методика музичного виховання школярів” для студентів психолого-педагогічного факультету зі спеціальності 7.010103 “Педагогіка і методика середньої освіти. Музика.”. – Полтава: ПДПУ імені В.Г.Короленка, 2006.– 68 с.

Рецензенти: кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка *Ж.В.Бориц*

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка *О.В.Халчанська*

Затверджено вченою радою Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка (протокол № 13 від 29 червня 2006 року)

Передмова

Виховання у дітей стійких пізнавальних інтересів, їх розвиток завжди були актуальною проблемою, формування активної творчої особистості, її самостійності є головним спрямуванням сучасної педагогіки і в галузі дидактики, і при вирішенні докорінних питань морального формування особистості школярів. Невипадково в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначається: «Головна мета української системи освіти — створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління, здатні навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства» [36, с. 3]. Це відповідає принципу гуманізму, на якому ґрунтується концепція виховання, що розглядає дитину як особистість.

Сучасна методична література містить багато рекомендацій щодо розвитку пізнавальних інтересів (М.Вашуленко, Н.Скрипченко, О.Савченко, П.Щербань і баг. ін.), в тому числі й на уроках музики (Л. Булатова, Н.Гоголь, О. Ороновська, В. Островський, М. Сидір, В.Федорчук та ін.).

Українські народні твори мають чудову властивість емоційно висвітлювати звичне й буденне, тому важко переоцінити значення і можливості виховання любові до рідного краю, бажання берегти його й захищати. Казки, легенди, загадки, прислів'я та приказки, утішки, народні пісні, лічилки, скоромовки, ігри - багатющий матеріал, що подає дітям загальнолюдські цінності і високу мораль у такій словесно-емоційній формі, яка невимушено підводить дітей до самостійного висновку, що сприяє розвитку пізнавальних інтересів дітей.

На методично грамотне використання фольклору скеровують учителів фахівці початкової педагогіки (О.Білоусенко, М.Волочай, Л.Гуаш, Л.Гуцало, П.Ігнатенко, М.Кальчук, В.Ковалевська, Л.Кремсал, В.Крушинська, М.Кубинський, П.Мазур, К.Мацейків, М.Позяк, Ф.Поліщук, Ю.Руденко, Г.Терлецький, Н.Чужа та ін.), а також творці

української теорії музичного виховання (В.Верховинець, З.Жофчак, Ф.Колесса, З.Кодай, М.Леонтович, М.Лисенко, Я.Степовий, К.Стеценко та баг. ін.).

Формування пізнавальних інтересів засобами народної творчості було предметом спеціальних досліджень І.Вікторенко, Н.Гоголь, О.Коваль, О.Отич, О.Ростовського та ін.

Мета пропонованих рекомендацій – узагальнити педагогічний досвід використання усної народної творчості в початковій школі, зокрема вчителями музики Полтавщини, представити методику розвитку пізнавальних інтересів засобами фольклору в процесі музичного виховання молодших школярів.

Методичні рекомендації можуть застосовуватися в реальному навчально-виховному процесі в школах різного типу, в тому числі й спеціальних школах, у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музики у навчальних закладах освіти I – IV рівнів акредитації. На нашу думку, цікаво ознайомитися із зразками усної народної творчості з теми “Музичне мистецтво”.

Зміст поняття «пізнавальний інтерес»

У дослідженнях з проблем формування пізнавальних інтересів учнів (Ш.Амонашвілі, Л.Виготський, О.Дусавицький, О.Киричук, Н.Морозова, В.Сухомлинський, К.Ушинський, Г.Щукіна та ін.) встановлено, що пізнавальний інтерес активізує всі психічні процеси людини, на високому рівні розвитку стимулює до постійного пошуку. Учені відзначають, що пізнавальні інтереси активізують розумову діяльність, впливають на зміни у способах її здійснення, активно взаємодіють із системою ціннісних орієнтацій, цілями, результатами діяльності. За певних умов інтерес є засобом захопленого навчання, переростає у стійку рису характеру.

Сучасні філософські і соціологічні праці розглядають інтерес у тісному зв'язку з потребами і цінностями, що впливають на всі сфери життєдіяльності людини. Потреби – інтереси – цінності утворюють послідовний ряд відносин спонукального характеру.

Пізнавальний інтерес – найважливіший компонент загального феномена інтересу. Його предметом є властивість людини пізнавати навколишній світ, проникати в його різноманіття, сутність, причинно-наслідкові зв'язки, закономірності, суперечності, сприяє формуванню світорозуміння, світогляду, світовідчуття. Пізнавальний інтерес – інтегральне утворення особистості. Він має складну структуру, що складають як окремі психічні процеси (інтелектуальні, емоційні, регулятивні, мнемічні), так і об'єктивні й суб'єктивні зв'язки людини зі світом, виражені у відносинах.

Пізнавальний інтерес має послідовні стадії розвитку: цікавість, допитливість, пізнавальний інтерес, теоретичний інтерес, – що допомагає більш-менш точно визначити стан вибіркового ставлення учня до предмета і ступінь впливу його на особистість. За характером пізнавальні інтереси бувають аморфними; багатосторонніми, тобто широкими, і локальними, або стрижневими.

Пізнавальний інтерес раніш за інші мотиви усвідомлюється школярем, бо «цікаво-нецікаво» – основні критерії оцінки уроку. Пізнавальний інтерес точно виражає мотивацію навчання, ясно розуміється, доступний для спостереження; як мотив особистості він має меншу ситуативність, у шкільні роки може служити індикатором загального розвитку учнів. Основою такого твердження є такі положення:

- пізнавальний інтерес пов'язаний з основною фундаментальною діяльністю – з навчанням, пізнавальною діяльністю, вплив якої на розвиток людини не можна переоцінити;

- пізнавальний інтерес взаємодіє з такими особистісними властивостями людини, як активність, самостійність, під впливом яких він сам розвивається і сприяє розвитку цих властивостей;

- пізнавальний інтерес виражає ставлення школяра до змісту уподобаного предмету і діяльності, зв'язаної з його вивченням. По цих проявах можна судити про рівень актуального розвитку учня і про його перспективи. Перспективи розвитку дають змогу учневі цілеспрямовано використовувати вільний час і різні види діяльності для задоволення своїх інтересів. Активний характер навчальної і добровільної діяльності в обраній галузі (захопленість виконанням завдань, ініціатива в їх збагаченні, прагнення до більш глибокого вивчення предмета, бажання передати свої знання іншим і застосовувати їх у фронтальній роботі вчителя з класом) свідчить про рівень пізнавальних можливостей і їхній зв'язок з розвитком інтересу.

Пізнавальні інтереси школяра розвиваються, ускладнюються, збагачуються у процесі становлення особистості учня. Г.І.Щукіна розкриває загальні тенденції розвитку пізнавальних інтересів: від інтересу зовнішнього до інтересу „внутрішнього”, особистісного; від інтересу дифузного («Сам не знаю, що подобається»; «Подобається все») до інтересу більш диференційованому; від інтересу ситуативного

до інтересу стійкого, постійного; від інтересу поверхневого (до яскравих, цікавих сторін явища) до інтересу з глибокою теоретичною основою, що розкриває причинно-наслідкові зв'язки, внутрішні відносини, закономірності і наукові ідеї.

Пізнавальні інтереси молодших школярів характеризуються вираженням емоційним ставленням до яскравих, ефектних, вражаючих фактів.

Психолого-педагогічні умови розвитку пізнавальних інтересів у школярів

Розвитку пізнавальних інтересів у початкових класах має приділятися особлива, тому що саме в цих класах формуються основні інтелектуальні вміння, необхідні для оволодіння курсом загальноосвітньої школи, закладається основа для дальшого успішного оволодіння знаннями.

О.Харитин наголошує, що загальний інтерес до школи у молодших школярів послаблюється, коли вони зіштовхуються з першими труднощами, бачать успіх товариша і свої невдачі. Тому кожен урок потрібно робити привабливим, емоційним, цікавим, але не урок має підпорядковуватися цьому, а це має допомагати досягненню мети уроку. [63, с. 4].

В умовах високого рівня навчання, цілеспрямованої роботи вчителя по формуванню пізнавальних інтересів учнів тимчасовий стан зацікавленості може бути використане з метою розвитку допитливості.

Підхід до пізнавального інтересу як до зовнішнього стимулу навчання може мати підстави. Дійсно, якщо з навколишнього світу людин відбирає тільки те, що є для нього більш значимим, то варто задуматися над тим, щоб важливе представити в цікавій для учнів формі. Таке твердження правомірне, якщо мати на увазі дві важливих обставини:

1. Розглядаючи пізнавальний інтерес як засіб, стимул навчання (а засобом є всякий зовнішній вплив), ми не завжди можемо розраховувати на те, що стимули матимуть в ході навчання саме ефект, важливий для пізнавального інтересу

як властивості особистості учня, тому що зовнішні впливи механічно не переломлюються у внутрішні процеси особистості (С. Рубінштейн, О.Леонтьєв, Г.Костюк).

2. Школярів можуть захопити такі сторони навчання, що пов'язані з особливо яскравими, емоційно привабними фактами, ефектними дослідями, з чарівністю особистості вчителі. Ці власне цінні стимули навчання не повинні підмінювати сутності пізнавального інтересу, що полягає в прагненні школяра глибоко й ґрунтовно пізнавати, прагнути займатися предметом свого інтересу.

І яскравий факт, і ефектний досвід – явища минуці, і цілком імовірно, що інтерес, що виник на їхній основі, так само швидко згасне, як і народився; зовнішні стимули можуть викликати лише тимчасовий стан зацікавленості. Як будь-який засіб, цікавість може давати різний ефект залежно від багатьох умов свого застосування. Вона може бути емотивною (Б.Ананьєв), зникати зі зникненням відповідної ситуації (Л. Божович), але й може привести і до стійкого пізнавального інтересу. У спостереженнях Г.Щукіної зафіксовано чимало уроків, коли зовнішній ефект, зв'язаний з цікавістю, ставав перешкодою для формування стійкого пізнавального інтересу, призначення і зміст якого – у спонуканні до поглиблення в сутність пізнаваного. У роботах Р.Лемберг досить ґрунтовно проаналізовані можливі результати так званих “атракційних прийомів” введення в тему уроку, пізнавальна цінність яких буває дорівнює нулеві.

Відомі висловлення К.Ушинського проти розважальності в навчанні, проти педагогіки, що потішає, про неприпустимість приносити зміст науки в жертву розважальності. Ці ідеї про роль інтересу в навчанні розвиваються і сьогодні. Ми вважаємо, що розважальність навчання має право на існування. Але мова йде про те, що високий ступінь цікавості — несподіванка, новизна, ефектні прийоми, відособлені від основної пізнавальної задачі, не спрямовані на складні і глибокі питання пізнання, відволікає школяра від головного, основного, від змісту його пізнавальної діяльності. І навпаки, коли різкі,

несподівані цікаві прийоми створюють ситуацію, що вражає учнів, що змушує миттєво зрозуміти суть знань, міцно запам'ятати в емоційній пам'яті даний факт, дане подія, вони служать збагаченню справжнього стійкого пізнавального інтересу.

Г.Щукіна виокремлює психолого-педагогічні умови ефективної актуалізації цікавості [69, с. 24]. Вона наголошує, що цікавість ефективна тоді, коли вчитель правильно розуміє її як фактор, що впливає на психічні процеси, усвідомлює мету її використання в кожному конкретному випадку, тому що призначення цікавості в навчальному процесі розмаїте:

- як первісний поштовх до пізнавального інтересу, своєрідний трамплін до заглибленої пізнавальної діяльності.
- як опора для емоційної пам'яті, засіб запам'ятовування особливо важких розділів і тим навчальних курсів;
- як своєрідна розрядка напруженої обстановки в класі, тобто як засіб переключення емоцій, уваги, думок;
- як засіб підвищення емоційного тону навчальної діяльності учнів з недостатньою працездатністю, мобілізації їхньої уваги і вольових зусиль (І.Шапошнікова).

Варто звернути увагу ще на один факт, пов'язаний з емоційним життям особистості. Людина рано перестає дивуватися, писав Я.Перельман, рано втрачає дорогоцінну здатність, що спонукає цікавитися речами, які не торкаються безпосередньо нашого існування. Те, що стає звичним, перестає привертати увагу. Тут важливі дві думки: про безкорисливість подиву (перед тим, що безпосередньо не торкається нашого існування) і про те, що звичні враження подиву не викликають.

Які ж елементи цікавості викликають почуття подиву? Новизна, незвичайність, несподіванка, чудність, невідповідність колишнім представленням. Усі ці особливості, що складають сутність цікавості, є найсильнішими побудниками пізнавального інтересу, що загострюють емоційно-розумові процеси, що змушують пильніше вдивлятися в предмет, спостерігати, здогадуватися, згадувати, порівнювати, шукати в наявних знаннях пояснення, знаходити вихід із ситуації, що

виникла. Іноді, як показують дослідження Н.Гамбург, навіть комізм положення, курйози, жарти сприяють активізації думки, спантеличують і спонукають до пошуку. Отже, цікавість, що виступає як стимул пізнавального інтересу, засобу навчання, популяризації наукових знань, сприяє, з одного боку, наближенню наукових істин до людини, робить їх доступними, з іншого боку — активізації мислення, загостренню емоційного відношення до предмета пізнання.

Учитель включає цікавість у процес формування пізнавальних інтересів, у виклад того матеріалу, що сприяє загальному розвитку учнів. Ізолюючи цікавість від проблеми пізнавальних інтересів, відокремлюючи її від загального плану розвитку учнів, вчитель ігнорує справжні цілі навчання, перетворюючи його в розвагу.

Проте, відносини між учителями молодшими школярами мають сприяти створенню радісного, захопленого настрою — провідного мікроклімату для молодших школярів, тому необхідно, за Ш.Амонашвілі:

- зміцнювати в кожній дитині віру у свої сили, бажання вчитися (радуватися зустрічі з однокласниками, учителем, захочувати дітей за незначні успіхи, не дозволяти безтактних, негативних суджень);
- розвивати в дітей почуття власної гідності;
- розвивати творчі сили дітей і створювати для їхнього прояву необхідні умови («Хто захоче, може оформити свої смішні історії в книжечку»);
- створювати особливі, довірчі відносини вчителя з учнями (іноді вчитель вислухує відповідь учня так, щоб ніхто в класі не чув, учень чекає на цю інтимну зустріч з учителем, придушує своє нетерпіння);
- знаходити прийоми, що сприяють виходу рухової енергії учнів [1].

Виконання цих правил у навчанні потребує від учителя проникнення в особливості цього віку, вивчення емоційного життя дітей, постійного відновлення прийомів навчання. Інтерес до навчання тут злитий із усім шкільним життям дітей.

Необережні зміни у відносинах, одноманітність прийомів можуть заглушити інтерес.

У навчально-пізнавальній діяльності інтереси молодшого школяра не завжди локалізовані, оскільки обсяг систематизованих знань і досвід невеликі. Тому спроби вчителя сформулювати прийоми узагальнення, а також пошук учнями узагальнених способів рішення поставлених задач нерідко бувають безуспішними. От чому наближення мети діяльності до її результату складає для молодшого школяра важливу основу, що зміцнює інтерес. Лише з надбанням досвіду пізнавальної діяльності відбувається поступове оволодіння узагальненими способами, що дозволяють вирішувати більш складні задачі навчання, що збагачують інтерес учнів.

Робота над даною темою дозволила нам виділити такі умови формування пізнавальних інтересів: розуміння дитиною змісту і значення матеріалу; новизну у змісті вивчаного; емоційну насиченість навчання; використання оптимальної системи тренувальних, творчих, пізнавальних та інших завдань; практичну спрямованість матеріалу; самостійність дітей у їхній діяльності; високу ефективність кожного уроку; глибоке знання вчителем предмета, інтерес до нього, вміння зацікавити ним дітей.

Дитячий фольклор як засіб розвитку пізнавальних інтересів учнів початкової школи

В освіту учнів початкових класів закономірно включається знання та сприймання усної народної творчості, фольклорної словесності.

Батрослав Ячич, хорватський філолог-славіст другої половини XIX - початку XX ст. писав: "Якщо вважати поезію за історію людських сердець, то такою є красива і найбагатша задушевна поезія українців" [цит. за 10, с. 4]. Цими словами він розкриває всю змістовність, красу та глибину українського поетичного слова. Для учнів початкових класів ця краса представляється у вигляді малих фольклорних жанрів, що беруть свій початок з сивої давнини і продовжують

створюватись і сьогодні. В них — чарівна привабливість рідної мови, "... поетичний геній народу".

Розвиткові особистості на основі фольклору приділяли увагу педагоги та психологи різних часів, оскільки саме український фольклор захоплює своєю правдивістю, емоційністю, задушевністю і поетичною красою. Саме він є витвором колективного генія — народу. Протягом віків відточувалася їхня поетична форма, "...набуваючи довершеності і простоти, що є ознакою високого мистецтва" [там само, с.8].

Великого значення рідному слову надавав В.О. Сухомлинський. У книзі "Серце віддаю дітям" він писав: "Краса слова найяскравіше втілена в поезії. Захоплюючись віршем чи піснею, дати ніби чують музику слів... Я прагнув до того, щоб діти відчували й переживали музику поетичного слова". [57, с. 25].

К. Ушинський вбачав у фольклорі "...кращий засіб привести дитину до живого джерела народної мови" [61, с. 45]. Великий педагог приділяв увагу роботі над прислів'ями і приказками. Він писав, що прислів'я „коротше пташиного носа”, але „становить маленьку розумову задачу, цілком по дитячих силах” [там само, с. 48].

Так і в наші часи продовжується творитися фольклор, бо саме він допомагає матерям, вихователям та вчителям в доступній формі донести дітям історичну велич, глибоку мудрість українського народу та неповторну красу його слова.

"Фольклор — це книга нашої землі" [29, 2]. Цю книгу треба кожному навчитися читати. Але спочатку слід з'ясувати значення цього слова існує багато трактувань цього терміну, проте всі вони схожі між собою: "Фольклор – твори усної народної творчості (думи, казки, частівки, приказки, пісні та ін.) [26, 547]; "Фольклор – це усна творчість трудового народу" [11, с. 6]; "Фольклор – це народна мудрість" [31, с. 53].

Першим застосував його англійський учений Вільям Томсон у 1846 році. Згодом ця назва набула міжнародного визнання. Часто два терміни "фольклор" та усна народна (поетична) творчість" вживаються паралельно. Проте існують

певні розбіжності у визначенні поняття "фольклор" у нашій країні та країнах Заходу. Так, зарубіжні вчені під терміном "фольклор" розуміють все, що створено народом, українські ж визначають його, як словесне мистецтво, бо тут використовується так багато словесних образів, як ні в одному іншому виді. "Усна народна творчість пов'язана з іншими видами мистецтва: музикою, танцями, іграми, особливо обрядовими, поезією" [53, с. 31].

Специфіка творення фольклорних творів дуже проста і зрозуміла:

- усна форма творення і побутування, оскільки всі пісні, загадки, прислів'я, приказки, казки складав народ і передавав з поколінь в покоління, саме переповідаючи їх своїм дітям;
- колективність творення. Ніхто не знає достеменно, ким була вигадана казка, написана та чи інша народна пісня, вірш. Кожне покоління вносило щось своє в цю скарбницю, збагачуючи і поповнюючи її, щось додавалось, щось забувалося і набувало іншого вираження, потім зберігався смисл твору;
- спосіб збереження. Твори усної народної творчості (як видно з попереднього пункту) передавалися в усній формі, звідки і виникла відповідна назва. Попереднє покоління мало передати ці знання наступному. Проте дещо змінювалося, бо не все ми могли утримати в пам'яті. Але саме остання і є тим самим головним способом збереження;
- з колективністю творення та способом збереження пов'язана наступна риса фольклорних творів — варіантність;
- але незважаючи на все вищесказане, усній народній творчості притаманна традиційність й жанрах. Тобто, скільки б варіантів колискової "Котику сіренький" не існувало, це все одно буде колискова і вона ні за яких обставин та змін не стане думою, чи загадкою, чи то колядкою;

- неспеціалізованість. Люди ніколи не ставили за мету створити той чи інший фольклорний жанр, все виникало спонтанно, з природної потреби, з прагнення людини.

Стосовно поняття власне дитячого фольклору, погляди фольклористів, методистів та вчених розділилися. А.Іваницький підкреслює: “Дитячий фольклор – багатожанрова система, що складається з прозових, речитативних, пісенних та ігрових творів” [15, с. 11]. Так, існувало три групи, прихильників різних напрямків: Виногорова, Капіца та Анікіна..

**Порівняльна таблиця поглядів етнографів
на дитячий фольклор**

Група Виногорова	Група Капіца	Група Анікіна
Дитячий фольклор — твори, які виконують самі діти.	Дитячий фольклор – творчість дорослих для дітей і традиційна дитяча творчість	У дитячому фольклорі існують три види: <ul style="list-style-type: none"> • твори, які поступово перейшли від дорослих до дітей: казки, обрядові пісні, загадки, прислів'я, приказки; • твори, які були створені дорослими для дітей: колискові, утішки, пестушки, забавлянки; • твори власне дитячого фольклору, лічилки, дражнилки.

Як бачимо, до дитячого фольклору зараховують як творчість самих дітей, так і твори, що виконуються для дітей дорослими. “Такий поділ, зазначає А.Іваницький, – виникає з того, що ігрові і ритміко-інтонаційні можливості дітей залежать від віку. У ранньому віці (з перших днів народження і десь до трьох-трьох з половиною років) емоційний, моторний і розумовий розвиток дитини лежить цілком на обов'язку дорослих...

Другу частину дитячого фольклору становлять твори, виконувані дітьми середнього і старшого віку. До них належать твори, що співаються або ритмічно промовляються: ігрові пісні,

лічилки, дражнили, небилиці, заклички, жартівливі пісні, а також прозові приповідки, скоромовки, загадки, казки. Частина з них складена дорослими для дітей, але велика кількість – це творчість самих дітей” [там само, с. 12].

Слід зазначити, що дитячому фольклору притаманні певні особливості: легка, цікава і доступна форма, що дозволяє дитині краще зрозуміти зміст того чи іншого твору; стислість, завдяки якій увага дитини не встигає розсіятись, а отже, інформація, яка закладена в творі, сприймається повністю; багата вигадка, що відповідає образному мисленню та багатій уяві дітей молодшого віку; динаміка подій, що також сприяло утриманню уваги дитини та нанизування однієї події на іншу, що допомагає дитині провести сюжетну лінію; особлива увага в цих творах надається не стільки образу героїв, скільки їх вчинкам. Це робиться з метою полегшення виведення та розуміння моралі твору; багато словесних образних засобів (метафор, синонімів, епітетів, порівнянь тощо), що збагачує мовлення дитини, робить твір більш цікавим і зрозумілим [26].

Принципами дитячого фольклору є "... протиставлення добра і зла та ідеалізація позитивних явищ та типів, ... величезна емоційність вираження." [47, с. 3]. Основна функція – інформативна, тобто донесення дітям інформації про оточуючий світ, птахів, тварин, людей, їх вчинки. Основними формами (жанрами) фольклору для дітей є: казки, пісні, забавлянки, утішки, прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, чистомовки, прозивалки, лічилки.

Перше, з чим зустрічається дитина – **колискова** пісня. Ці твори розраховані лише на матір і дитину. Крім них, ми знаємо багато різновидів пісень: колядки та щедрівки, веснянки та хороводні пісні, частівки. Колискових маємо два види: 1) колискові про саму дитину, її обереги (Кіт, Сон, Дрімота). Наприклад: "Ой ти, коте рябку", "Ой ходить сон **КОЛО ВІКОН**"; 2) колискові, в яких увага приділяється почуттям матері, її діям. Наприклад: "Мати доню колихала". Особливістю колискових пісень є повтори, звуконаслідування, звукоповтори.

Згодом дитина починає потроху входити у світ українського фольклору, представниками якого є **казки**. Важко переоцінити значення казки у вихованні дітей. Іван Франко писав: «Оті простенькі сільські казки, як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної милозвучності. Тисячі речей у житті забудете, а тих хвиль, коли вам люба мама чи бабуса оповідала байки, не забудете до смерті» [цит. за 18, с. 12].

Спочатку казки мали "...магічно-закликальну мету, але згодом набули повчально-дидактичного змісту" [14, с. 40]. Залежно від тематики, казки можна розділити на три групи: 1) казки про тварин, наприклад "Ягнятко і Вовк"; 2) чарівні казки: "Залізний вовк", "Яйце-райце"; 3) соціально-побутові: "Дивна сопілка", "Про злидні", "Про трьох братів".

Глибокий вплив на почуття і свідомість учнів, які переймаються поетичним сприйманням навколишнього світу, мають **легенди**. Це цікавий шар фольклору, який відрізняється від казок вірогідністю зображеного, наявністю фантастичного й реального в них. Легенди мають велике виховне значення, бо сприяють засвоєнню учнями ціннісних уявлень, норм поведінки та господарської діяльності.

Скоромовки – це малий, здебільшого віршований твір, якому притаманне часте повторення певного звуку чи їх поєднання, тобто це маленькі віршики, які використовуються вихователем у вільні хвилини для поліпшення звуковимови.

Каже Килика: – Калинка – не малинка!

– Так, так, Килико: гірка калинка.

На полицю палицю поклали,

Із полиці палиця упала.

Щоб з полиці палиці на впасти,

На полицю палицю не класти.

Загадки — це "...афористичний твір, що складається з стислого, часто ритмізованого вислову, в якому певний предмет чи явище зображується через його метафоричний еквівалент." [12, 65], або "... короткі твори, в основі яких лежить дотепне

метафоричне запитання, що передбачає відповідь на нього." [там само, с. 55].

Тематика загадок найрізноманітніша: космос, будова всесвіту (Толока — не міряна, череда — нелічена, пастух — рогатий. *Небо, Зорі, Місяць*); явища природи, рослинного, тваринного світу (Сірі гуси усе поле вслали. *Туман*); про людину, її природу, зовнішність (Два брати через гору живуть, а один одного не бачать. *Очі*); про трудовий процес, засоби виробництва (У легкого держака голова така важка. *Молоток*); про освіту, виховання (Мовчить, а розуму навчить. *Книжка*); відображення абстрактних понять (І гостре, а не ніж, ріже аж до серця, а кров не тече. *Образа*); соціальна тематика (В ящику — вікно, у вікні — кіно. *Телевізор*); загадки-шаради та загадки-головоломки (Від чого голова чорна).

Потішки та забавлянки — малі віршовані твори, що мають на меті задовольнити прагнення дитини до гри словами і звуками, відволікти її, заспокоїти, поєднавши слова зі своєрідними вправами:

Гу - ту - ту! Гу - ту - ту!
Вари кашку круту,
Підсипай молочка,
Погодуй козачка!

Маленьку групу суто дитячого фольклору становлять **лічилки**, що можуть бути як сюжетні, так і беззмістовні, та **мнрилки**. Основним призначенням лічилок є вивчення рахунку (в основному до 10).

Окрему групу становлять прислів'я та приказки, прикмети, їх вивченням займається наука *пареміографія* — "...частина фольклору, яка об'єднує найкоротші жанри, що в образній формі відтворюють найістотніші явища і реалії дійсності..." [11, с. 36]. Матері не було часу пояснювати дитині правила поведінки, хибність чи правильність того чи іншого вчинку. Саме тоді і прислів'я, і приказки ставали для дитини не порожнім набором слів, незрозумілою фразою, а несли виховне навантаження та зміст, допомагали вони лише тоді, коли мати задалегідь пояснювала їх значення.

Прислів'я — це "...короткі сталі афористичні вислови, в яких у художній формі виражено судження народу про життєві явища" [13]. Прислів'я розподіляються за ступенем складності на три групи: прислів'я з прямим значенням ("Без праці не проживеш"); прислів'я з прямим і переносним значенням ("Дерево шанують, як добре родить, а чоловіка, як добре робить"); інакомовлення, або прислів'я з переносним значенням ("Чути віз по гуркоту коліс").

Перша група найдоступніша для дітей, завдяки тому, що в таких прислів'ях конкретне значення кожного слова допомагає пояснити значення усього вислову. Тут учні схоплюють ще одну важливу ознаку прислів'їв – їх зв'язок із певною ситуацією, бо конкретний зміст кожного твору-мініатюри розкривається лише в ситуаційному оточенні.

Друга група прислів'їв важлива, оскільки слугує містком від першої групи до інакомовлення ("Дерево видно за плодами, а людину – за ділами"). Такі прислів'я особливих труднощів у тлумаченні не викликають – перша частина пояснює другу або навпаки. Але треба обов'язково звернути дитячу увагу на влучно дібрані порівняння, наприклад, дерево – людина, плід – діло. Ці вислови пробуджують у дітей естетичні почуття, вчать розуміти виразність, образність рідної мови, готують до сприймання поезії.

Останню групу прислів'їв учні намагаються розгадати, як загадки. Але на відміну від загадок, де потрібно відшукати зашифрований предмет (явище), в прислів'ї криється характеристика певної ситуації, яка легко виявляється в конкретних умовах. Саме тому метафоричні прислів'я найліпше вводити в активний мовленнєвий запас дітей, "прив'язуючи" їх до певної ситуації.

Приказка – це влучний натяк на судження. Часто це односкладове речення.

Прислів'я та приказки подібні між собою і складають один жанр народної творчості. Тематика їх найрізноманітніша: зображення соціальних стосунків ("Гроші йдуть до багатого, а

зlidні — до бідного”); про пори року (“Зійшов сніжок – бери плужок”); хліборобська тема (“Землі кланяйся низько, будеш до хліба близько”); виховання людини (“Гни деревину поки низько, а людину – поки мала”); побут, хатнє господарство (“В своїй хаті — своя правда”); природа, природні явища (“Два дощики в маї – бути врожаю”) [7].

Саме з останньою тематикою пов'язаний такий жанр усної народної творчості» як прикмети, тематика яких пов'язана з природними явищами. Окрему маленьку групу становлять анекдоти.

Отже, як ми бачимо, кожен жанр усної народної творчості має певне виховне та логічне навантаження, примушуючи дитину мислити, сприяє розвитку й сприймання, уваги, пам'яті, пізнавальних інтересів взагалі.

Практика розвитку пізнавальних інтересів учнів початкової школи засобами усної народної творчості

Практика розвитку пізнавальних інтересів учнів має тривалу традицію, тому узагальнити весь педагогічний досвід неможливо. Ми зупинимося лише на найцікавіших напрацюваннях, які мають загальнопедагогічний характер, детальніше проаналізуємо музично-педагогічний досвід, а також адреси педагогічного досвіду використання усної народної творчості як засобу розвитку пізнавальної сфери особистості дитини на Полтавщині.

Сучасна методична література містить багато рекомендацій щодо розвитку пізнавальних інтересів. Існує безліч методичних посібників з різними видами завдань (пошукових, логічних), ігор, які використовують з урахуванням конкретних можливостей, особливостей даного класу.

Ш.Амонашвілі пропонує такі прийоми, що стимулюють інтерес дітей до навчання через сполучення діяльності емоційно-інтелектуального, творчого характеру: навмисні «помилки» вчителя, які мають виправити діти; операції з «хворими словами» (у слова хтось «відгриз» голову, а тулуб залишив; потрібно угадати першу букву і відновити

слово), з художніми текстами (виписати слова й образні вислови, знайти пейзажні замальовки, портрети героїв, висловити своє судження про достоїнства і недоліки прочитаного); завдання на увагу (вказати, які фігури перемістив учитель), на порівняння (дати естетичну оцінку двох віршів), на пам'ять (згадати, які смішні випадки відбулися з ним, коли він був маленьким). гумор добре вигострює мислення; недописана фраза, недописане твір, незакінчена задача. Наприклад, «Я підійшов до краю обриву, і переді мною відкрилася прекрасна картина»; створення казок; спостереження за своєю мовою (привчання до аналізу).

В основі всіх прийомів лежать дії дітей з фігурами, предметами, словами, числами, цифрами. Дії з елементами гри різноманітні, часом для дітей несподівані, тому відбувається зміцнення інтересу до пізнання, радості відкриттів у пізнанні, спонукати самостійність, творчість.

Ситуації, описувані професором Ш.Амонашвілі, це ситуації перших кроків дитини в шкільному житті, в якій обережно, дбайливо, боячись зруйнувати цінності й особливості цього віку, входить дорослий. Відомий педагог-гуманіст, вважає, що в дітей варто вчитися безпосередності вираження емоцій, творчих поривів, експресії, тому вчитель з обережністю висуває вимоги до навчання, відповідального відношення до справи [68; 69].

Ф.Поліщук розробила методику роботи над прислів'ями і приказками. Вона пропонує два шляхи накопичення прислів'їв: природний – від ситуації до прислів'їв; творчий – від прислів'я до ситуації.

Перший недаремно назвали природним, тому що прислів'я виникли або спонтанно, або як оцінка чи дотепна характеристика ситуації, якоїсь риси вдачі (наприклад, хвалькові говорили: “На небі чути, як мухи кашляють”, байдужому казали: “Ракові байдуже, в яким горщику його варять”), або були засновані на довгих спостереженнях (“Камінь росте без коріння”). Вона показує спосіб утворення інакомовностей під час вивчення байок Л.Глібова, бо мораль

байки схожа на прислів'я (“...Що, братику, посіяв, те й пожни!”, “...Дурне безладдя лиходіє”, “На, небоже, те, що мені негоже”). Дітям цікаво дізнаватися, що прислів'я виникли з казок (“Битий небитого везе”).

Творчий шлях передбачає моделювання ситуації, створення сюжетних малюнків, казок, оповідань, фантастичних творів, нісенітниць, виходячи з тексту прислів'їв (“Пішов кіт спати, а миші танцювати”, “Мертвого лева і заєць скубне”, “І гуси вола з ніг звалють, як їх багато”) [46].

Т.Мацейків пропонує проводити з дітьми фольклорно-етнографічну діяльність. Збір матеріалу проводять двома методами: стаціонарним (довготривалим дослідженням певної місцевості) та експедиційним [37].

Найбільш уживаними у практиці розвитку пізнавальних інтересів дітей на уроках є народні пісні, бо “важливо не упустити сенситивний період – молодший шкільний вік, коли діти особливо сприйнятливі до педагогічного впливу. Їхній художній смак розвинений ще недостатньо, він тільки формується. І якщо з раннього віку дитина слухає і виконує народні пісні, слух поступово засвоює їхні мелодичні і ритмічні особливості, вони запам'ятовуються, стають звичними, близькими” [43, с. 122]. О.Білоусенко, М.Вашуленко, П.Ігнатенко, Г.Лаврентьева, О.Отич, Ю.Руденко, О.Савченко, Н.Скрипченко та ін. зазначають, що пісні полегшують засвоєння народних звичаїв, прилучають дітей до багатого спадку. Вони поступово стають носіями народної духовної культури [3; 7; 8; 17; 25; 41; 54].

М.Волочай і О.Чернуха пропонують розвивати через прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, лічилки техніку читання [8]; М.Кучинський – особистість дитини [24], П.Щербань – національно-патріотичні почуття [67], І.Березовський здійснює розумовий розвиток дитини [12], І. Вікторенко формує пізнавальні інтереси до природознавства [6]. Палітра цих жанрів настільки широка, що їх можна використовувати майже на кожному уроці. Зокрема на уроках музики можна використовувати загадки про музику.

До музичного фольклору як важливого засобу виховання дітей зверталось чимало відомих музикантів і педагогів, сучасних дослідників проблем музичного виховання (В.Верховинець, З.Жофчак, Ф.Колесса, З.Кодай, М.Леонтович, М.Лисенко, О.Ростовський, Я.Степовий, К.Стеценко та баг. ін.), “людина, вихована в генетично чужому інтонаційному й культурному середовищі, не може повноцінно розвивати свої розумові та психічні якості” [21, с.66].

На сучасному етапі, зокрема в основі проектування змісту освітньої галузі “Естетична культура” лежить принцип інтеграції різних видів мистецтва та означення художньої культури як системи скоординованих знань, опанування яких необхідне для формування у свідомості учнів цілісної художньої картини світу, полікультурного простору [2]. Спільними для всіх видів мистецтв є естетичне відображення в художніх образах закономірностей людського буття та культурологічна спорідненість. Інтеграція змісту освіти відбувається на рівні уроків з урахуванням специфіки художньо-образної мови кожного з видів мистецтва.

Надзвичайно продуктивними є інтегровані уроки музики і читання, побудовані на фольклорному матеріалі. У педагогічній періодиці ми знаходимо розробки інтегрованих уроків музики і читання. О.Кобзар пропонує урок на тему: “У світі чарівної казки”, де звучать музичні твори Е.Гріга і Ф.Ліста. В.Андрійчук розробила інтегрований урок “Музика лісу”, на якому діти виконують українську народну пісню “Жучок”, грають на дитячих ксилофонах, слухають твори Ф.Ліста “Шум лісу” та М.Скорика “У лісі” у процесі вивчення казки Р.Завадовича “Лісова музика”. Дуже цікавий урок представила І.Волкова на тему: “Почуття у слові й музиці”, які розглядаються на матеріалі оповідання В.Сухомлинського “Як дзвенять сніжинки”. Учитель проводить роботу над літературним і музичним текстами, проводить дидактичні ігри з використанням творів П.Чайковського з фортепіанного циклу “Пори року” та “Дитячого альбому”, Р.Шумана “Зима”, Г.Свиридова “Зима”, А.Вівальді “Зима”. Діти порівнюють

звучання скляного і металевого дзвіночків, створюють звуковий і живописний зимові пейзажі, пропонують народні прислів'я, приказки, загадки, прикмети про зиму [19].

Своєрідним фольклорним жанром є скоромовки. Діти легко їх запам'ятовують і залюбки розважаються ними. Ігровий ефект скоромовок будується на навмисному утрудненні вимови певного тексту, викликаному відповідним розташуванням звуків. Для школярів така розвага має і практичне значення – сприяє виробленню правильної дикції, артикуляції, що покращує культуру мовлення. Діти люблять скоромовки ще й тому, що швидкий темп вимови важких слів у незвичайному для них поєднанні призводить до перекручування слів, спотикання й спотворення тексту, що викликає сміх дітей. Е.Печерська пропонує застосовувати скоромовки не лише для формування вокально-хорової техніки, але й для творчого розвитку молодших школярів у різних видах музичної діяльності, яка є запорукою розвитку пізнавальної сфери особистості [43, с. 122 – 137].

О.Коваль пропонує застосовувати дитячий фольклор для розвитку музичних здібностей дітей [21]. Розвитку музичних здібностей учнів сприяють мелодична і ритмічна організація дитячого фольклору (спів у примарній зоні, чіткий ритм, проста мелодія). Вчитель має знайти приклади, які відповідають рівню музичного розвитку школярів, поступово ускладнював завдання (спів з метричною пульсацією, танцювальними рухами, створення темброво-ритмічних акомпанементів, ритмічних імпровізацій, тощо), що дає змогу розвивати всі компоненти музикальності (метро-ритмічне і ладове відчуття, музично-слухові уявлення).

На Полтавщині накопичено величезний досвід музичного виховання дітей засобами фольклору, що пов'язано з упровадженням у практику програми „Національне виховання: регіональний аспект”, розробленої колективом авторів під керівництвом П.І.Матвієнка та І.В.Охріменка. Після її затвердження в області створено музеї народознавства та етнографії. Вони узагальнюють, що зараз в області діє 248 музеїв

та кімнат народознавства і етнографії, і в кожній школі є хоч невеликий куточок народознавства. Серед кращих слід відзначити музеї та кімнати народознавства ЗОШ №9 М.Миргорода, ЗОШ №1 м. Лубен, Савинської ЗОШ Миргородського району, ЗОШ №1, 2 м. Комсомольська, ЗОШ №26 м. Полтави, Селешинської ЗОШ Машівського району, Гряківської школи Чутівського району, школи №6 м. Пирятин, Тарасенківської школи Оржицького району, Тарасівської школи Зіньківського району, Щербанівської школи Полтавського району та інші.

Майстерно представляють на конкурсах свої програми вихованці фольклорно-етнографічних колективів Шишацького, Машівського, Кобеляцького районів, НВК №32 м. Полтави, школи-гімназії м. Комсомольська, школи №1 М.Миргорода.

З'явилися нові цікаві програми на обласних оглядах "Таланти твої, Полтавщино", "Веселка". Змістовний репертуар виступів представляють колективи та окремі виконавці Кобеляцького, Новосанжарського, Лохвицького, Козельщинського, Гребінківського, Чорнухинського районів. Широка мережа гуртків, об'єднань, колективів художньої самодіяльності працює в Оржицькому районі. Тут у кожній з 24 загальноосвітніх шкіл діє фольклорно-етнографічний колектив, працює 7 сімейних ансамблів, 18 ансамблів народної пісні, 3 оркестри народних інструментів, 8 гуртків прикладного мистецтва [2; 41].

Естетичний профіль навчання обрали в ліцеї №1 та школі-ліцеї №30 м. Полтави, культурологічний профіль – у школах-гімназіях №21, 33, школі-ліцеї №28 м. Полтави, ЗОШ №17 „Вибір” імені М.Г.Неленя м. Кременчука. Тут ведуться спецкурси і факультативи художньо-культурного напрямку "Культура та мистецтво України", "Декоративно-ужиткове мистецтво", "Історія і культура рідного краю", "Художня праця", "Основи музичної грамоти" та ін.

У Михайликах Шишацького району діє своєрідний виховний комплекс – музей материнської слави та кімната народознавства, тут є піч, розмальована півнями та казковими

квітами. Бабусина скриня, чудодійна і таємнича, у якій завжди знаходились дуже цікаві речі для малечі. Лава, вкрита рядном, яка водночас заміняла диван і стільці, старе діжки, підвішена до стелі колиска, в якій мати колихала своє немовля. У центрі – уквітчаний рушником портрет Т.Г.Шевченка. Скільки цікавих речей знайшли учні для обладнання цього улюбленого місця відпочинку! Мешканці села дарували їм і запаски, і вишиванки, і спідниці, і рушники, і хустки, придбані і вишиті ще їхніми бабусями. А скількох пісень навчилися учні, скількох ігор, прислів'їв, приказок, загадок!

У с. Луки Лохвицького району маємо експериментальну майстерню, де майстер-винахідник високого класу **Козаченко Іван Іванович** робить колекційні інструменти – традиційні й так звані полтавські сопілки. Останні відрізняються своєрідною конструкцією і звучанням. Він є автором оригінальних інструментів з вишуканою системою настроювання. Ці сопілки, безумовно, застосовуються у музично-виховній роботі у Лучанській школі, де працює вчителем музики **Левченко Іван Григорович** – директор місцевої музичної школи. У Полтаві вони звучать на уроках і в позакласних заходах приватної школи “Академія”, „Паросток”.

Ветеран праці, вчитель музики середньої школи № 22 **Алексєєв Віктор Григорович** заснував перший на Полтавщині дитячий український народний хор, який створив на базі середньої школи № 2 у 1991 році. Ці традиції продовжує вчитель музики Полтавського обласного національного ліцею № 1, солістка українського народного хору Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка “Калина”, Заслужена артистка України **Наталія Семенівна Мізева**. Високопрофесійний український народний хор, керований знаним полтавським педагогом, у квітні 2005 року став переможцем обласного огляду художньої самодіяльності загальноосвітніх шкіл.

Наталія Семенівна переконана, що на уроці музики має панувати пісня, бо діти „скупчили за нею. На всіх уроках їм розповідають, питають, на всіх уроках вони пишуть,

затискаючи душу між спинкою стільця і партою. І лише на уроці музики душа розпрямляє крила, злітаючи в небеса разом із рідною піснею. Хіба це не щастя?!” Старшокласники, невгамовні восьмикласники (!) з натхненням виводять слідом за вчителем „Ой, у лузі та ще й при березі...”. Ніхто не мовчить, навіть хлопці зі своїми змученими мутацією голосами, ніхто – ні вчитель, ні учні – не чують дзвоника з уроку, бо співають разом із Заслуженою артисткою України, відданою рідній пісні до потаємних куточків серця.

Фольклорний ансамбль “Лада” НВК № 32 – найшановніший дитячий самодіяльний колектив міста, переможець і лауреат численних Міжнародних конкурсів фольклорних колективів в Україні (Львів, Київ, Крим) і за її межами (Туреччина). Понад десять років керує “Ладом” вчитель-методист, учитель вищої категорії, вчитель музики і співів НВК № 32 *Слюсар Валентина Миколаївна*. Закохана у народну пісню, у народну музику, Валентина Миколаївна прищеплює своїм учням відданість і любов до народного мистецтва, бажання його вивчати та примножувати, занурюватися у потаємніші глибини рідних наспівів та інтонацій, які відкривають невідомі грані народного світовідчуття й світобачення.

У 1999 році фольклорний ансамбль брав участь у Міжнародній науково-практичній конференції „Формування національної культури молоді засобами народного мистецтва у контексті творчої спадщини В.М.Верховинця”, організованої колективом викладачів кафедри музики і співів Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка, очолюваної професором Г.С.Левченком. Учасники конференції, в тому числі й зарубіжні гості – Ганс Замхабер з Австрії, Р.Нейрінк з Бельгії, Катрін Азад із Швейцарії та А.Левін з Ізраїлю, у актовій залі школи з нетерпінням чекали на виступ відомого учнівського колективу. З попередніх розповідей усі здогадувалися, що це буде щось незвичайне, але... Коли, співаючи, до зали зайшли 150 дітей різного віку – учасників фольклорного ансамблю, Ганс Замхабер аж підвівся! Спочатку

він у всі боки крутив головою, виражаючи своє здивування і захоплення, потім почав зблизька розглядати кожну дитину, щоб переконатися, що вона справжня, урешті-решт тихенько сів і завмер... Слухав і насолоджувався майстерним співом маленьких українців.

Але щоб досягти такої майстерності, скільки ж треба працювати Валентині Миколаївні!? Студенти-музиканти педагогічного університету перший раз на безвідривній педагогічній практиці у НВК № 32. Знайомляться з учителем музики, а вона каже: «А що мені розповідати? Ви краще дітей послухайте». Прийшли учні Заслуженого вчителя України **Ольги Володимирівни Осаулко** – молодша група фольклорного ансамблю „Лада”. Всі одягнені в українські сорочки, із сопілками, зосереджені. За декілька хвилин учні продемонстрували фрагменти декількох фольклорних програм, але як? Вони прекрасно співали і грали двоголосся, вільно й майстерно танцювали, виразно й артистично читали літературний текст. Усе це робили цілком самостійно, без нагадування, вчитель лише тихенько казав: „Третя... п’ята... перша”. Діти моментально перебудовувалися і починали новий фрагмент. Виявляється, артисти можуть з будь-якого місця розпочати любую з семи програм! Скільки треба працювати вчителю, зауважте, з сучасними дітьми?

Цілеспрямовану етнографічно-пошукову діяльність організувала вчитель-методист, вчитель вищої категорії, вчитель музики і співів гімназії № 14 м. Полтави **Халецька Ліля Леонідівна**. Результати тривалої пошукової діяльності були захищені ученицею 11-Б класу Тетяною Решетнік на обласному конкурсі Малої Академії наук у секції “Мистецтвознавство” і опубліковані в книзі Л.Халецької і Т.Решетнік “Дивний скарб минулого (збирачі народної пісні Полтавщини)”. Ліля Леонідівна оформлює перший на Полтавщині кабінет-музей музики, де діти зможуть ознайомитися з фольклорно-етнографічними матеріалами, з особливостями народної творчості рідної землі.

Цікавий досвід етнографічно-пошукової діяльності представила на міському конкурсі “Вчитель року – 2005” у номінації “Вчитель музики” **Людмила Шпортко** – вчитель I категорії, вчитель музики СШ № 28. Вона пропонує дітям збирати фольклор, спостерігаючи за річним циклом народних свят. А під час літніх канікул, коли вони виїжджають у села, вона налаштовує учнів спостерігати за природним побутуванням народних свят літнього циклу. Це нагадує експедиційний метод етнографічно-пошукової роботи. Вчитель зацікавлює дітей, переконує їх у важливості фольклорної роботи. Учні за бажанням ведуть короткі записи, готують реферати. Попередньо Л.Шпортко знайомить дітей з літературою, матеріалами про історію, культуру і побут рідного краю. Вона вчить школярів зосереджувати свою увагу на виявленні пам'яток, що мають особливу цінність, вчить спостерігати, як побутують народні традиції в сучасному житті. А після канікул на уроках музики учні діляться своїми знахідками.

Ентузіастом краєзнавчо-пошукової роботи серед учителів музичного мистецтва Полтави є **Криворучко Людмила Тарасівна** – вчитель ЗОШ № 12 м. Полтави. Все своє життя вона віддала школі. Нелегко було в мороз і спеку, дощ і негоду пішки (ні, не пішки, а бігцем!) йти з центру до далекої школи. Неспокійна, творча, ініціативна, енергійна, закохана у рідний край і рідну землю, вона разом з учнями продовжує вчитися і вивчати культуру свого народу. По крихітках вона збирає матеріал про митців Полтавщини, систематизує й упорядковує його, пише листи в різні міста України, щоб уточнити певні події життя й творчості композитора чи музиканта. По-дитячому радіє, якщо вдається щось узнати, і цим щастям щедро ділиться з учнями і колегами.

Людмила Тарасівна – автор цікавих і талановитих статей в журналі „Імідж сучасного педагога”. Літературний хист вона успадкувала від своєї неньки – самодіяльної поетеси, яка передала їй багатство й милозвучність

української мови „калинової”, що рясніє влучними й дотепними прислів'ями й приказками. Мудрість народну вчителька природно вплітає в канву уроку, бавиться разом з дітьми вишуканими мовними перлинками і не помічає, як вливається в душу вихованців життєдайна народна сила.

Нова Козацька Республіка створена в Полтавській національній школі № 7 імені Тараса Григоровича Шевченка з ініціативи директора навчального закладу, кандидата педагогічних наук *Лещенко Анатолія Васильовича*. Відданий патріот своєї Батьківщини, знавець рідної культури, історії й мистецтва, він надихнув колектив школи на відродження козацької слави. Учні разом з учителями живуть за моральними законами запорожців, відновлюють їхні культурні й релігійні традиції, вшановують пам'ять звитяжців неповторного українського духу, глибоко вивчають історію Запорізької Січі за матеріалами шкільного музею.

З 1992 року вчителем музики в школі працює майстер своєї справи, людина, закохана в мистецтво, *Денисенко Людмила Іванівна*. Головне завдання музичного виховання вона вбачає у розвитку духовності дитини на підвалинах української народної культури. На уроках Людмили Іванівні панує музичний фольклор. Вона переконана, що “саме на уроках музики діти успадковують основу основ нашого буття — духовність людини, духовність поколінь, духовність народу”, бо “магічну силу має народна пісня – неоціненний дар, принесений нами у вселюдську духовну скарбницю”.

Необхідною умовою виховання любові до народної музики, на думку вчителя, є активна участь дітей в музичній діяльності як на уроках, так і в позакласній роботі, а саме: слухання, виконання та розучування народних пісень з учнями; бесіди про музику як шлях накопичення теоретичних знань; читання і слухання наукової й художньої літератури про українську культуру; спів по нотах різних вправ, побудованих на українському фольклорі; розучування та виконання дитячих музичних рухливих ігор.

Пристаючи до роботи, Людмила Іванівна враховує особливості розвитку дітей. Насамперед вона формує позитивне ставлення до навчання, використовуючи активні методи й прийоми. Наприклад, дає дітям пошукові завдання: молодшим школярам узнати у бабусь і дідусів українські народні пісні, прислів'я, приказки, забавлянки, а старшим – підготувати повідомлення чи реферат з проблем козацького мистецтва. У цілому робота Людмили Іванівни пов'язана з відродженням української пісні, точніше козацької пісні, тому майже вся діяльність організована таким чином, щоб діти більше дізнавалися про пісню, поповнювали свій репертуар.

Особлива увага на уроках музики приділяється дитячим іграм зі співом, тому що дитина спілкується, рухається під час гри, вкладає всю свою енергію, бо це сенс її життя. Вчитель знаходить приклади, які відповідають віку дітей та їхньому музичному розвитку. На уроці музики вона коригує й ускладнює завдання: це спів з метричною пульсацією, виконання нескладних танцювальних рухів, створення темброво-ритмічних супроводів, ритмічна імпровізація тощо.

Отже, ми маємо досить розгалужений досвід навчання, розвитку й виховання дитини через усну народну творчість, методику формування пізнавальних інтересів на уроці музики. Проте залишається поза увагою учителів-практиків і дослідників проблема розвитку пізнавальних інтересів дітей засобами дитячого фольклору на уроці музики.

У нашому дослідженні ми застосовуватимемо пізнавально-виховний потенціал малих форм дитячого фольклору, а саме: прислів'їв, приказок, лічилок, скоромовок, загадок, забавлянок, мирилок, чистомовок, прозивалок (дражнилок), – методика застосування яких на уроках музики менш досліджена на відміну від пісень і казок. Тим більше, що художньої довершеності казкам надають саме малі форми дитячого фольклору. Ми проаналізували сучасні програми з музики, підручники з предмету, зошити для практичних занять, хрестоматії з метою визначення місця й ролі дитячого фольклору як засобу музичного виховання молодших школярів.

У першому класі фольклор складає 61,0% пропонованого репертуару, у 2 класі – 51,7%, у 3 класі – 55,0%, у 4 класі – 72,3%, а в цілому в початковій школі на музичний фольклор припадає 59,5%. Проте, як бачимо з таблиці, діти вивчають українські народні пісні (відповідно – 38,9%, 44,8%, 53,3%, 72,3%), відсоток яких з кожним роком зростає, що свідчить про поступове накопичення музично-співацького досвіду в учнів. Але дитячий фольклор малих форм займає незначне місце в репертуарній політиці авторів програми. Порівняємо, у 1 класі учням пропонується 16 зразків (22,2%), у 2 класі – 6 (6,9%), у 3 класі – 1 (1,7%), а в 4 – жодного.

Методика використання усної народної творчості на уроках музики

Експериментальна робота здійснювалася у три етапи: інформаційно-узагальнюючий, пошуково-аналітичний і творчо-синтетичний.

Перший, *інформаційно-узагальнюючий* етап мав актуалізувати й узагальнити знання і досвід учнів про малі форми дитячого фольклору, які вони одержали на уроках читання, в позакласній виховній роботі та в родині. Ми намагалися зберегти здатність школярів емоційно й безпосередньо реагувати на твори, переживати їх, розвивати їхні особисті смаки. Одним з найважливіших моментів пізнавальної діяльності є те, що перше ознайомлення з дитячим досвідом проводиться за правилами “мозкової атаки”, тобто ми не оцінювали кількість запропонованих учнями народних творів, правильність їх відтворення. Створювали невимушену атмосферу на уроці – під час роботи діти сиділи у колі, могли передати відповіді на загадки з допомогою рухів тіла, міміки. Використання невербальних засобів постає ефективним засобом самовираження молодших школярів.

Специфікою роботи на даному етапі була інтеграція уроків музики з іншими уроками. Наприклад, роботу над вивченням скоромовок ми почали з того, що роздали деяким учням скоромовки з відповідними малюнками на звороті. Діти

мали спершу прочитати скоромовку про себе, потім помірно-швидко з правильною звуковимовою (наскільки це можливо, враховуючи ті чи інші логопедичні вади) вголос читали класу і показували всім малюнок. Згодом ми зробили це завдання цікавішим, виставили на дошці малюнки і роздали учням скоромовки, діти мали промовити скоромовку та співвіднести її з малюнком.

Один з уроків читання був присвячений нами продовженню вивчення прислів'їв і приказок, проведенню бесід за їхнім змістом. Виникає суперечність, коли, з одного боку, існує незлічена кількість прислів'їв, а з іншого, – діти мало обізнані з цим жанром. Починаючи роботу над прислів'ями та приказками, увагу дітей звертали на те, що прислів'я – це закінчена приказка, бо у прислів'ї міститься закінчена думка, а приказка вимагає самостійного логічного завершення. Після вступної бесіди, ми з'ясували, що прислів'їв вони знають достатньо, але пояснити можуть далеко не кожне. Тому на наступному занятті, після того, як вивчили з учнями прислів'я "Осінь збирає, а зима з'їдає", "Хто багато читає, той багато знає", "Не одежа красить людину, а добрі діла", ми провели бесіду, пояснили учням зміст (мораль) цих висловів. На користь того, що дітей слід ознайомлювати із змістом прислів'їв та приказок, особливо прихованим, свідчить те, що коли з учнями інтенсивно проводилися пояснюючі бесіди, діти почали не лише краще запам'ятовувати, але й використовувати в повсякденному спілкуванні прислів'я та приказки. Це, у свою чергу, свідчить на користь ознайомлення та детального обговорення змісту творів цього жанру.

Наступними були урок малювання та українська мова. Тут ми запропонували дітям зобразити їхнє розуміння моралі прислів'їв та написати маленькі твори відповідно. Дуже цікаво було потім переглядати роботи другокласників, на яких були зображені повні мішки та пусті комори, великі й маленькі книжки, читати описи правильних та поганих вчинків тощо. На уроках музики діти підібрали до прислів'їв і приказок знайомі музичні твори (Б.Савельєв "Пісня kota Леопольда", Ю.Чичков

“Якщо добрий ти”, М.Дрімлюга “Пісня про школу”, З.Левіна “Що нам осінь принесе?”).

Потішку "Сорока-ворона", ми використовували на уроці української мови як фізкультхвилинку для розслаблення дрібних м'язів пальців і на інших уроках, що викликало неймовірну зацікавленість учнів. Вони час від часу підходили на перервах і розповідали інші потішки, які ми включали до вивчення на заняттях. Діти відчували величезне задоволення, коли, наприклад, Міненко Вікторія вивчила на уроці музики з усім класом потішку "Куєм, куєм ніжку" з відповідними рухами.

Слова	Рухи, що виконуються
Куєм, куєм ніжку,	Руки зігнуті в ліктях перед грудьми: пальчиками кулачка правої руки легенько стукаємо по долоні лівої та правої руки поперемінно (4 рази);
Поїдем в доріжку.	Пальці зігнуті в кулачки "дивляться" вперед, виконуємо рухи кистю руки вгору-вниз одночасно;
Треба коня підкувати,	Рухи, як на слова "Куєм, куєм ніжку";
Будем в баби ночувати.	Плескаємо в долоні (4 рази).

На інформаційно-узагальнюючому етапі діти самі запропонували виготовити книжку-розкладку, в якій були вміщені дитячі народні пісеньки. Ця книжечка лежала в класі весь час, і діти кожного ранку приходили і заглядали до неї, пригадуючи, які допоможуть відпочити на уроках, а які – драматизувати на уроці музики й читання. Це свідчило про зацікавленість дітей фольклором і про можливість подальшого переходу до іншого більш складного – пошуково-аналітичного етапу.

Завданням другого, **пошуково-аналітичного** етапу розвитку пізнавального інтересу було розширити етнографічний тезаурус школярів, ерудицію, а головне – розвивати уміння самостійної пошукової діяльності, роботи з етнографічними збірками.

Ми виходили з того, що оновлення, наукове оснащення змісту навчального матеріалу в останньому десятиріччі здійснюється через актуалізацію міжпредметних зв'язків, інтеграцію знань, залучення учнів до методів наукового пізнання, розвиток інтересів, схильностей, здібностей учнів, розвиток їхнього творчого потенціалу.

На даному етапі головною була організація аналітико-інтерпретаційної, музично-творчої і пошукової роботи.

Аналітико-інтерпретаційна робота була спрямована на розвиток в учнів здатності до аналізу й інтерпретації прислів'їв і приказок. У третьому класі робота над прислів'ями ускладнюється. Увага акцентується на будові прислів'їв: вона здебільшого двочленна, часом прислів'я переростають у коротенькі анекдоти чи народні усмішки з завершеним сюжетом. Стилiстичну будову урізноманітнюють такі прийоми, як введення діалогу, звертання, запитання, що потребує заперечення. Для прислів'їв характерне римування – від співзвучності до послідовного витриманого ритму. Більше того, розгорнуті римовані прислів'я можуть ставати пісennими строфами.

Вчитель разом з учнями організовує виставку книжок за цією тематикою: Був собі журавель: українські жартівливі пісні, небилиці, лічилки. – К.: Муз. Україна, 1993. – 30 с.; Веселка: Кн. для читання в дошкільних закладах // Упор. В.Д. Крушинська, Л.В. Кремсал, Л.В. Гуаш. – К.: Рад. школа, 1989. – 384 с.; Віночок: Читанка для молодших школярів / Упор. О.Г. Білоусенко (Підготовка текстів Л.П. Гуцало). – К.: Веселка, 1999. – 304 с. та ін. [1; 4; 7; 12; 14; 34; 35; 47; 53; 60].

Вступна розповідь учителя: „Прислів'я, наче промінь прожектора, вихоплює з життя найсуттєвіше, воно найтісніше пов'язано із щоденним побутом. Правда, ніхто не збирається послухати прислів'я як думи, пісні, казки чи балади, воно говориться тоді, коли треба наголосити, підкреслити, виділити думку із усього перед тим сказаного. Тому збирати й записувати прислів'я та приказки дуже важко. Серед найпопулярніших українських збирачів цих жанрів слід назвати

П.Чубинського, І.Манжуру, Б.Грінченка, І.Франка та ін. В їх прислів'ях, приказках дихає історія українського народу, її болі, радості, години смутку і творчі злети”.

Далі на кожному уроці ми виділяли кілька хвилин для проведення конкурсу на кращого знавця усної народної творчості, а кращі зразки можуть послуговуватися матеріалом для подальшої музично-творчої роботи.

Розучуючи музичні твори й пісні, вчимо дітей добирати прислів'я-заголовки. Наприклад, П.Майборода “Пісня про вчителя” або М.Дремлюга “пісня про школу” – “Шануй вчителя, як свого родителя”; В.Шаїнський “Справжній друг” – “Друга шукай, а знайдеш – тримай”.

Іншим видом роботи над прислів'ями та приказками є добір їх до твору. Так, вивчивши пісню О.Білаша “Пшениченька” можна запропонувати школярам дібрати прислів'я і визначити, яке з них підходить до цього твору. Якщо дітям важко це зробити самостійно, тоді вчитель музики може дати зразки на вибір, яке більш влучне:

Не побігаєш – не пообідаєш.

Гірко поробиш – солодко з'їси.

Хто дбає, той і має.

Лінь гірше хвороби.

На цьому етапі ми використовували прислів'я про взаємини між людьми, бо саме вони найчастіше вживаються в мові як учнів, так і батьків. На дошці записано назви тематичних груп, вчитель читає прислів'я, а учні визначають групу, тлумачать його, розглядають будову. Наприклад, на дошці написано: друг, дружба, гість, згода, допомога, музика, мистецтво. Вчитель читає (не по порядку):

Яку дружбу заведеш, таке життя поведеш.

Гостя по одежі зустрічають, а по розуму проводжають.

Праця годує, а лінь марнує.

Мир та лад – великий клад.

Скільки міг, стільки допоміг.

Цікавим і творчим був добір прислів'їв і приказок з художніх творів на інтегрованих уроках музики і читання.

Особливо багатий матеріал дають казки, оповідання, вірші, байки. Наприклад, у 2 класі оповідання Т.Волгіної “Удома краще”, вірш М.Познанської “Певно чули ви, малеча”, у 3 класі – В.Близнець “Ярослав будує місто”, у 4 класі – О.Іваненко “Невільник”, “Їжак і лисиця”. Названі літературні твори можуть послуговуватися вступними бесідами до відповідних пісень або творів для слухання. Зокрема, “Удома краще” і пісня “Гей ви, козаченьки” у виконанні Назарія Яремчука; О.Іваненко “Невільник” – рекрутські українські народні пісні “Гей, у лузі береза стояла”, “Зозуленько раненько кувала”.

Однією з ефективних форм роботи є групова. Учні по групах дістають завдання: перша група – прочитати прислів'я “Не бійся, коли не знаєш, страшно, коли знати не хочеться”, друга – “Чув дзвін та не знає, де він”, третя – “В очі співає, а позаочі лає”; четверта – “Як почав орати, то в сопілку не грати”; п'ята – “Співай – лиху прийде край”. Діти обговорюють зміст кожного з них, а представник групи має дати тлумачення.

Наприклад, Микола Л. так пояснив зміст першого прислів'я: “Не бійся, коли не знаєш, страшно, коли знати не хочеться” – не треба соромитися того, що ти чогось не знаєш. Навіть доросла людина, не те, що учень, не може все знати. Тому треба запитувати, просити пояснити, розповісти. Народ схвалює це, а засуджує, коли хтось не хоче знати, не хоче докласти щонайменших зусиль. Справжній ледар. Цього треба боятися”.

Запропоновані прислів'я можна використати як структурні компоненти побудови уроку. Так, після виступу першої групи вчитель організовує музично-теоретичну діяльність дітей, після другої – музично-ритмічні рухи, третьої – пластичне інтонування, четвертої – гру на музичних інструментах, п'ятої – хоровий спів. Таким чином вибудується логічна композиція уроку.

Етнографічно-пошукову роботу ми здійснювали на основі досвіду фольклорно-етнографічних гуртків, клубів, МАНМ. Починають фольклорно-етнографічну діяльність із збору творів. Такий збір проводять двома методами:

стаціонарним (довготривалим дослідженням певної місцевості) та експедиційним. Для третьокласників доступним є стаціонарний метод етнографічно-пошукової діяльності.

Стаціонарна форма збору фольклору дає можливість спостерігати річний цикл народних свят, їх природне побутування, відвідувати вечорниці, весілля, народні гуляння. Нашим учням ми пропонували записувати загадки, прислів'я, приказки, скоромовки, чистомовки, лічилки від своїх близьких (бабусі, дідуся, батьків), сусідів, більш старших друзів, відшукувати їх у етнографічній літературі [5; 10; 11; 19; 35; 45; 47].

Казка - один із перших творів мистецтва слова, з яким дитина знайомиться ще в ранньому віці. Вона належить до вічно живих фольклорних джерел, які дарують радість дорослим і дітям. Саме казка однією з перших розкриває перед дитиною все багатство людських стосунків — ставлення її до самої себе, до інших людей, до навколишнього світу природи. Казка найбільш цікава, доступна і приваблива, має великі потенційні можливості у формуванні пізнавального інтересу, свідомості та культури молодших школярів.

Найбільш близькі і зрозумілі дітям казки про тварин. Вони подобаються їм своєю незвичністю, неподібністю до того, що діти знають про них. У казках про тварин часто зустрічаються пісеньки, але діти їх читають в казці на уроках читання, а на уроці музики ми запропонували дітям знайти казки з пісеньками і виписати їх.

На уроках музики ми пропонували дітям знайти казки про музику та її допомогу людині в найтяжчі хвилини життя (“Музикант-чарівник”); про музичні інструменти, які врятували головного героя або розповіли музичною мовою про скоєне зло (“Чарівна сопілка”). Учням цікаво шукати казки, в яких звучать пісні, й створювати власні мелодії до них (“Телесик”). Молодші школярі з радістю слухають дитячі опери, створені на сюжети народних казок (М.Лисенко “Коза-Дерева”, К.Стеценко “Лисичка, Котик і Півник”).

Казки підготували ґрунт для проведення подальшої, більш складної роботи – пошуку прислів'їв, приказок, дитячих пісенок, загадок, скоромовок про музику й мистецтво. Вони мали виписати ті з них, де зустрічаються такі слова, як: спів, інструмент (сопілка, бандура), звуконаслідування (“ду-ду”, “ту-ру”, “Бім-бом”, “день-дзелень”, тощо), танець, мистецтво і таке ін.

Перед організацією етнографічно-пошукової роботи діти отримали пам'ятки етнографа. Ми ознайомили дітей із правилами запису малих фольклорних жанрів. Наприклад, прислів'я та приказки фіксують під час спілкування з людьми, треба лише уважно прислухатися до їхньої мови і постійно бути готовим до запису. Записуючи прислів'я чи приказку, вказують, в якому випадку вона була висловлена. Є ще один метод — це більш активне опитування (Ю. Круглов). Збирач в присутності групи людей переказує прислів'я на якусь конкретну тему. Люди, слухаючи його згадують, що знають вони або пропонують інший варіант уже названого прислів'я. Такий метод потребує, звичайно, попередньої підготовки збирача, але, як правило, дає добрі результати.

Для збирання загадок дуже плідним є метод активного опитування. Можна запропонувати якісь предмети і спитати, хто які загадки знає про них. Дуже часто одна загадка може мати декілька відгадок або навпаки — про один предмет існує багато загадок. Для більш плідної роботи краще націлювати опитуваних на якусь конкретну тему, а не просто питати, які вони знають загадки.

Як відомо, цінність фольклорних матеріалів значно підвищується при правильному їх оформленні. Тому зібрані стаціонарним методом матеріали слід оформляти згідно з рядом вимог.

Учні самостійно добирали, засвоїли напам'ять зразки дитячого фольклору на задану тему спочатку із книжок для позакласного читання: “Джерельце” (Упор. Л.Кальченко, 1989), “Народ скаже – як зав'яже” (українські народні прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, упор. Н.Шумада, 1985), – а

потім брали у бібліотеках рекомендовану літературу [3; 7; 12; 14; 34; 50; 53; 54].

Цей період найблагодатніший для поглиблення тематичних і методичних форм роботи над творами-мініатюрами, саме тут класовод і вчитель музичного мистецтва мають приділити максимум уваги систематизації жанрів фольклору в рамках вивчення теми “Музика мого народу”. Можна виділити окремий інтегрований урок музичного мистецтва і читання, присвячений, зокрема, жанрам дитячого фольклору, або окремо прислів’ям і приказкам. Слово вчителя може бути таким: „Прислів’я і приказки виникли в сиву давнину, коли ще не було письма, вони передавалися з уст в уста. Як ви переконалися з народознавчого матеріалу 1 – 2 класів, у мудрих і дотепних висловах український народ розкрив різноманітні явища суспільного життя і природи, влучно оцінив людські характери та події. Правда і кривда, добро і зло, мужність і боягузтво, щедрість і скнарність, товариськість і незгоди, соціальна нерівність і любов до рідного краю – про все сказано в прислів’ях і приказках коротко та образно, бо в них вікова мудрість народу: “Правду в приказках шукай”. Уже в самих поняттях “прислів’я”, “приказка” вказується на те, що вони вживаються при слові, при розповіді для підкреслення основної думки з використанням образних виразів, у яких є гумор і дотепність, розум і досвід: “Дружба – велика сила”, “Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже”.

У результаті етнографічно-пошукової роботи діти зібрали багатий матеріал.

На останньому, *творчо-синтетичному* етапі розвитку пізнавального інтересу молодших школярів стаціонарна пошуково-етнографічна діяльність поєднувалася із музично-творчою діяльністю. Діти зіставляють власні особистісні відчуття й переживання, що виникали при первинному сприйманні фольклору з багатством засобів музичної виразності, які застосовує народ у творах. При цьому учні мають спиратися на особисті музичні враження, асоціації,

образи. Тому на останньому відрізку музичного пізнання необхідно вчити дітей зосереджуватись, концентрувати увагу, заглиблюватись, зіставляти та проводити аналогії.

У творчій діяльності дітей ми враховували етнографічні особливості дитячих пісень. Пісеньки та примовки, виконувані дітьми, за їх інтонаційними особливостями поділяються на співані та рецитовані. При цьому грані між співом і речитативом дуже рухливі. Найбільш сталим елементом є ритміка, бо діти дотримуються певного ритмічного рисунку і виділяють словесні наголоси, які становлять канву ритмізації. Ритмічні фігури здебільшого засновані на парному групуванні тривалостей. З боку амбітусу наспіви бувають різними. Велике число рецитацій відбувається на одному звукові (або в зоні “розмитих” мовно-музичних інтонацій). Наприклад, забавлянка “Гой-да”.

Багато дитячих пісенок обмежується двома-трьома звуками. Біхорди і трихорди належать до найважливіших ладо звукорядів. Наприклад, “Вийди, вийди, сонечко”. До дуже типових, поширених у всіх народів світу, належить тритоніка. Досить поширений спів на двох звуках, розташованих поміж собою в інтервалі терції чи кварта (так звана дитоніка – двозвуччя). Таку манеру інтонування бачимо в гумористичній пісеньці “Савка”. Перераховані ладозвукоряди становлять характерну прикмету дитячих пісень, але діти виконують і розвинені наспіви, запозичені з репертуару дорослих.

Ми пригадували з учнями відомі їм народні пісеньки, які застосовували як матеріал для розспівування у попередніх класах: “Ходить квочка”. “Кумо, кумо, що варила?”, “Шпак”, “Де, іде, дід, дід” та баг. ін. [16; 22; 39; 40; 41; 56; 59]. Учні з фольклорних джерел находили дитячі пісеньки без музичного тексту, які їм дуже подобалися і підбирали до них мелодії.

Несподіванкою для дітей було те, що вони могли співати не лише пісеньки, але й прислів'я, приказки, загадки, лічилки, скоромовки, які знайшли в процесі етнографічно-пошукової діяльності. Наприклад, пригадавши на попередньому уроці музики пісеньку “Я лисичка, я сестричка” з опери “Коза-Дерева”,

школярі були дуже здивовані, почувши загадку про хліб саме в музичному оформленні.

На уроках музики ми рекомендували дітям після вивчення пісні або музичного твору закінчувати спів або повідомлення про музичні враження прислів'ям.

Налаштувати на активну роботу на уроках музики допомагають цікавинки, які пропонуються дітям після перших хвилин уроку. В кінці уроку обов'язково відкривається таємниця-слово, прислів'я, зашифроване в нотному тексті. Воно і буде підсумком усіх дитячих старань. Мета такої роботи — спонукати дітей, до постійної активної праці, розвивати інтерес учнів до оволодіння предметом, вчити спілкуватися, прислухаючись не лише до себе, а й до інших. А це має велике виховне значення.

Активна пізнавальна діяльність на уроці, розвиток пізнавальних інтересів не можливі, якщо вчитель працює з класом «назагал». Діти різні, рівень підготовленості до навчання у них теж різний. А тому потрібна диференціація. В.Сухомлинський зазначав, щодо кожного школяра треба мати підхід, давати йому тільки для нього призначене посильне завдання. Лише за цієї умови можливий розвиток пізнавальних інтересів.

Але ні в якому разі не можна зводити цей процес до того, щоб давати одним учням легше завдання, а іншим важче. Завдання містять творчі елементи, нестандартний підхід. Просто слабшим даються додаткові пояснення, вони можуть розв'язувати завдання після певного тренування, найсильніші здатні виконувати завдання підвищеної складності навіть і без допомоги вчителя. Мета такого підходу одна,— щоб усі без винятку учні оволоділи обов'язковим рівнем знань, умінь, навичок.

Слід відзначити велику винахідливість та виявлення інтересу до усної народної творчості таких учнів, як: Бутенко Артем, Притика Юлія, Беденко Юлія, Равіч Ігор.

Наприкінці практики учні підходили і заспівували різні зразки усної народної творчості на відомі мелодії або вигадані

власне ними, що було особливо приємно та свідчило на користь проведеної роботи відповідно теми дипломного дослідження. Крім того, після запропонованих дітям загадок та демонстрації малюнків-відповідей на них (після того як слово-відгадка було назване), на уроці малювання дітям була запропонована вільна тема. Результати виконання робіт були вражаючими: 47 % дітей виконали малюнки-відповіді на загадки, які потім загадували своїм однокласникам та нам. З даних робіт був виготовлений стенд - виставка, що виставлявся на огляд.

Отже, робота, що була нами виконана і отримані результати *констатувального експерименту*, які були описані вище, свідчать про те, що у молодших школярів є інтерес до вивчення творів усної народної творчості, а безпосередньо викладення матеріалу, підхід, використання наочності сприяє розвитку пізнавальних інтересів учнів.

Додаток

Прислів'я про мистецтво

І солов'їні пісні віслюкові ревом видаються (вірменське)
Спитали жабу, чому весь час кумкає. “Милуюся своїм голосом!” – відповіла (вірменська).
Скільки не співай, піснею поля не зореш (вірменська)
Хіба я не та повісив бубон, щоб ти в нього бив? (вірменська)
Що йому не кажи, а він у свою дудку дме (вірменська)
Що ж мені і на зурну не грати, щоб твого віслюка не злякати?
(вірменська)ЄПісень багато знаю, та голоса не маю (вірменська)
Без музик не танцюють (вірменська)
Де зурна граєЮ там і танцюй (вірменська)
Нащо глухому скрипка? (серболужицька).
Скрипаль багато струн порве, поки навчиться грати (німецька).
Сурмачеві нічого не вартє раз дмухнути (таджицьке)
Тямить, як осел у грі на лірі (італійська).
Не кожен той музикант, хто з шевелюрою (італійська).
Новий майстер, та музика стара (італійська).
Доброго органіста по грі видно (італійська).
Співай – лиху прийде край (італійська).

Будь-яке мистецтво – мистецтво наслідування природи
(латинська).
То не мистецтво, що випадково доведене до досконалості
(латинське).
Мистецтво полягає в тому, щоб приховати мистецтво
(латинське).
Тільки сам творець може найкраще судити про своє мистецтво
(латинське).
Не кожен може бути і царем, і митцем (латинське).
Мистецтво годує творця (латинське).
Митця хвалить його витвір (латинське).
Хай кожен вправляється в тому мистецтві, яке він знає
(латинське).
Кожен митець вірить у своє мистецтво (латинське).
Мистецтво зм'якшує звичаї (латинське).
Тільки неук ненавидить мистецтво (латинське).
Праця і пісня – окраса життя (латинське)
Як грають, так і танцюють (латинське)
Праця – мистецтво (латинське)
Птаха пізнаємо по піснях, а людину по ділах (латинське)
Пташку, що рано співає, кіт з'їдає (латинське)
Я тобі покажу, які птахи вночі співають (латинське)

Українські прислів'я

Аби танцювати вміла, а робити лихо навчить.
Брехач, як деркач: усе дерчить.
Буде й на нашій вулиці празник.
Веселе дерево весело й співає.
Виміняв сліпий у глухого дзеркало на цимбали.
В очі співає, а позаочі лає.
Голос дзвенячий, а совість свиняча.
Голосний, як дзвін, а дурний, як довбня.
Гуляй, тату, завтра свято.
Де згода панує, там і горе танцює.
Добре пісні співати, пообідавши.
До роботи плачучи, а до танцю скачучи.
Доспівався піп до пустої церкви.

Дудка знає, нащо грає.
Заграйте мені, цимбали, щоби ніженьки дримбали.
Заспівала, як порося у тину.
І коваль, і швець, і кравець, і на дуду гравець.
Людина без Вітчизни, як соловей без пісні.
Моє діло півняче: проспівав, а там хоч і не розвиднюйся.
Музика без'язика, а людей збирає.
На словах, як на цимбалах.
Нащо нам музики, коли в нас довгі язики.
Ні швець, ні жнець, ні на дуду гравець.
Не вчи орла літати, а соловейка співати.
Не хочеться танцювати, так черевики просяться.
Пес бреше, бо співати не вміє.
Попав пальцем в небо, аж бомкнуло.
Сім літ минуло, як музика грала, а він ще й тепер скаче.
Соловей гарний голосом, а жито колосом.
Сопілка – вівчареві втіха.
Співай, дядьку, вона довга.
Співатиме півень чи ні, а день буде.
Танець не робота, а хто не вміє, то срамота.
Танцює, як цап на льоду.
Ті пісні любі, що несуть радість між люди.
Три дні ходні, а до обіду празник.
Хоч нічого не виходить, а ти, Марку, грай!
Хто вліті буде співати, той узимі буде танцювати
Через день – та й неділя, через хату та й весілля.
Чув дзвін та не знає, де він.
Щебече, як соловейко, а кусає, як гадюка.
Як почав орати, то в сопілку не грати.
Як умієм, так і пієм.
Як у поле – Анцю в боці коле,
Як до танцю – вже не коле Анцю
Як усе святкувати, то не буде чого ковтати.
Янгольський голосок, та чортова думка.

Загадки

В лісі вирізана,
Гладенько витесана,
Співає, заливається,
Як називається? (сопілка)

У лісі родилося,
В майстерні робилося,
А на руках плаче. (сопілка).

Десь у гаю родилася,
У хаті опинилася;
Була німа і нежива, –
Тепер говорить і співа. (Скрипка).

Веселе дерево весело співа, –
Кінь на барана хвостом кива. (Скрипка).

Веселий пташок весело співає,
Кінь барана хвостом потягає. (Скрипка).

Летить коник, басує,
Полям-долом пустує,
Ніхто його не впіймає
І ніхто не загнуждає (Вітер).

Сам вечірньої години
Заховався в кущ калини, –
Та на дудочку одну
Грає пісню чарівну (Соловейко).

Несеш – бряжчить, покладеш – мовчить (Ланцюг).

Бачити – не бачить,
Чути – не чує,
Мовчки говорить,

Добре мудрує (Книжка).

Хто мовчить, а всіх людей навчить? (Книжка).

Зріжу голову, вийму серце, дам пити – буде говорити (Сопілка).

Летить – пищить, сяде – мовчить.

Хто його вб'є, той свою кров пролле (Комар).

Летить – виє,

Сіло – землю риє,

Чорне тіло, чорний вус,

Ніби справжній сажотрус (Жук).

Прийшов сом

Та в криницю – бом (Відро на коромислі).

Несеш – бряжчить,

Покладеш – мовчить (Ланцюг).

Українські казки про мистецтво

ЖІНКА, ЩО МАЛА КРИЛА

Жив на світі бідний чоловік зі своїм сином Петриком. їм двом минав вік, як вода по камінню. Спливли тижні за тижнями, роки за роками.

Петрик підріс, навчився полювати. Якось вийшов на одну галявину, а там росла шовкова трава. Він не хотів травичку столочити — ліг скраю під корчем і почав дрімати. Раптом чує: фах-фах-фах!

То прилетіли три дівчини. Такі файні, аж рота роззявив. Вони скинули крила, поклали їх у шовкову траву і красенько взялися за руки, аби танцювати. Коли їм доста було з танцю, знову почепили собі крила і полетіли геть.

Петрикові уже не дрімалося. Подався додому.

Другого дня прийшов на галявину і ліг на те ж місце, де лежав учора. Дівчата прилетіли і затанцювали, аж листя

шелестіло. Потім — фох-фох-фох! — і сховалися десь за горами, за лісами...

Петрикові найбільше сподобалася найменша повітруля. Він пішов додому і не їсть, не спить, а все думає про ту дівчину.

— Чого ти, Петрику, сумний? — спитав його батько.

І хлопець зізнався:

— Біда, тату, я полюбив дівчину.

— Чого біда — добре, буде в нас весілля.

— Ні, тату, не буде, бо дівчина з крилами,— і Петрик розповів, як то все було.

Батько подумав трохи і відповідає:

— Встань раненько, візьми рискаль і викопай яму коло того місця, де ті повітрулі залишають крила. Потім заліз у яму, накрійся там галузками й чекай. Коли найменша скине крила й піде танцювати, ти хапни їх і сховайся знову. Старші сестри полетять собі, годі поговориш зі своєю дівчиною.

— Добре,— втішився парубок.

Устав рано-раненько, узяв рискаль і пішов на галявину з шовковою травою. Там викопав яму і сховався в ній. Раптом — фох-фох-фох!

Прилетіли чарівні дівчата. Скинули крила й пішли в танець. Крила наймолодшої впали майже перед носом парубка. Він хапнув їх і стягнув у яму. Накрився галузками й не дихає навіть.

А дівчата знов натанцювалися скільки душа бажала. Потім старші причепили крила і полетіли геть, а найменша шукає свої і не може знайти. Сіла та й заплакала:

— Хто забрав мої крила? Де я тепер дінуся?

Петро виліз із ями і каже:

— Не плач, файна дівчино, твої крила в мене. Та я тобі їх не віддам, бо полетиш геть. А я люблю тебе і хочу, аби-сь була моєю...

Що мала робити бідна дівчина? Вона відповідала:

— Буду, легіню, твоєю, але віддай крила.

— Ні, крил не віддам.

Петро повів її додому, сховав крила в скриню.

Скоро справили весілля. Коли гості з усього села відтанцювалися й відгойкали, молоде подружжя зажило щасливо. Минув якийсь час, і в родині народився хлопчик.

А одного разу сусіди їх покликали до себе на весілля. Жінка танцювала так fajно, що все село збіглося дивитися, її спитали:

— Де це ти навчилася так красно танцювати?

— Мене моя мама навчила. А якби мій чоловік віддав мені хоч на хвильку крила, то я би ще краще танцювала. Попросіть його, най дасть...

Петра обступили з усіх боків і почали просити:

— Дай, чоловіче, крила, пай жінка потанцює, доки ще молода.

— Не тримай задурно крила у скрині, бо сплісніють.

— Вони там не варті печеної цибулі. Нащо їх ховаєш?

Так гавчали всі, що Петро не витримав. Побіг додому й приніс жінці крила. Вона їх почепила і станцювала один танець. Петро дивився, наче зачарований: його жінка була, як принцеса! Але коли закінчила танець, схопила свого сина і — фah! — полетіла. ч — Го-го, ади яка! — здивувалися люди.

А у Петра почуріли сльози із очей:

— Я знав, що таке буде. Ади, послухався дурних,— і пішов додому, як півтора нещастя. Дома більше не було ні жінки, ні дитини.

Петро узяв на плече фузію-рушницю і пішов у світ. Ішов, ішов — полями, лісами. Три торбини хліба з'їв і п'ять пар постолів порвав — не ставав ні на хвильку. А раз вийшов на широке поле, дивиться — три легші так чубляться, що аж дрантя з них летить.

— Гов! — сказав Петро.— Що ви не поділили?..

— Хлопці розчепилися. Найстарший відповів:

— Розсуди нас, добрий чоловіче. Умер наш ненько й залишив, ади, баняк, чоботи, кримку-невидимку. Кому все це має належати? Я кажу — мені, бо я є найстарший.

— Ні, мені!

— Мені! Ненько мене найдужче любили.

— Брати знову до бійки.

— Гов! — гукнув Петро.— Тримайте руки при собі. Я вам, дурням, зроблю справедливий суд.

Брати дивляться на нього, чекають його слова.

— Адіть, я зараз вистрелю, і маєте принести мені кулю. Хто скоріше принесе, тому дам і баняк, і чоботи, і кримку-невидимку.

— Най буде! — аж підскочили брати.

Петро взяв фузію із плеча і випалив. Брати зірвалися із місця, побігли за кулею, як три лошаки. Петро засміявся:

— Не знають дурні, що фузія набита лише порохом і шротом. Будуть шукати оту кулю до кінського великодня!

І сам узув чоботи, надів собі на голову кримку-невидимку, взяв баняк — та й далі. А що не крок ступить у тих чоботях — то на цілий день ходьби. Відміряв так велику дорогу і скоро дійшов до своєї жінки. Дивиться, між яблунями — хата, а на травичці грається хлопчик. То був його син. Петро зняв на хвильку кримку-невидимку і спитав:

— Михайлику, а мама чи дома?

— Сидить у хаті з тіткою.

— Піди і скажи, що тато прийшов.

Михайлик до хати.

— Мамо, є вже тато!

— Сюди людина не дійде і птах не долетить.

— Ні, мамо, справді тато зі мною говорили.

Тоді мати сказала:

— Якщо прийшов тато, най нарве мені яблук з тої яблуні, з якої яблука ніколи не падають.

Михайлик вибіг і переказав, що говорила мати.

Петро підійшов до яблуні, з якої яблука ніколи ще не падали, і потримав баняк під галузками. Яблука западали до нього, ніби хтось тряс деревом. Петро наклав синові повну пазуху плодів і мовив:

— Неси мамі!

Хлопчик відніс яблука.

— Адіть, тато нарвали...

— Най іде до хати,— втішилася мати.

Михайлик радо вискочив надвір, та за якусь хвилику вернувся сумний.

— Ну, де є твій тато? — спитала мама.

— Нема,— хлопчик заплакав.

— Він тобі приснився...

Петро скинув кримку-невидимку:

— Ні, не приснився, жінко!

Вона дуже зраділа. Вернулися додому і знову стали жити у злагоді й любові. Відай, живуть ще й тепер, як не повмирили.

КАЛИНОВА СОПІЛКА

Був собі дід та баба.

У діда дочка і в баби дочка. От і пішли вони в гай по ягоди. Дідова збирає та й збирає, та й назбирала повну миску, а бабина, що візьме ягідку, то й з'їсть. От і каже дідова:

— Ходімо, сестро, додому, поділимося.

От ідуть та йдуть шляхом, а бабина говорить:

— Ляжемо, сестро, відпочинемо!

Полягали, дідова, втомившись, заснула, а бабина взяла ніж, та й устромила їй у серце, та викопала ямку, та й поховала її. А сама пішла додому та й каже:

— Дивіться, скільки я ягід назбирала.

А дід і питає:

— Де ж ти мою дочку діла?

— Іде ззаду.

Коли ж ідуть чумаки та й кажуть:

— Станьмо, братця, от тут відпочинем.

Та й стали. Глянуть — над шляхом могила, а на могилі така гарна калина виросла! Вони вирізали з тієї калини сопілку, та й став один чумак грати, а сопілка говорить:

Ой помалу-малу, чумаченьку, грай, Та не врази мого ти серденька вкрай! Мене

сестриця з світу згубила — Ніж у
серденько та й устромила,

А другі кажуть:

— Щось воно, братця, значить, що калинова сопілка
так промовляє.

От прийшли вони в село та й натрапили якраз на того діда:

— Пусти нас, діду, переночувати, ми тобі
скажемопригоду.

Він їх пустив. Тільки вони увійшли у хату, зараз один
сів на лаві, а другий став біля нього та й каже:

— Ану, брате, вийми сопілку та заграй!

— Той вийняв. Сопілка й говорить:

Ой помалу-малу, чумаченьку, грай, Та не
врази мого ти серденька вкрай! Мене
сестриця з світу згубила — Ніж у
серденько та й устромила.

Тоді дід каже:

— Що воно за сопілка, що вона так гарно грає, що
аж мені плакати хочеться. А ке, я заграю!

Він йому й дав. А та сопілка говорить:

Ой помалу-малу, мій таточку, грай, Та не
врази мого ти серденька вкраїі Мене
сестриця з світу згубила — Ніж у
серденько та й устромила.

А баба, сидя на печі:

— А ке, лиш сюди, старий, і я заграю!

Він їй подав, вона стала грати,— сопілка й говорить:

Ой помалу-малу, матусенько, грай, Та не врази
мого ти серденька вкрай! Мене сестриця з світу згубила
— Ніж у серденько та й устромила.

А бабина дочка сиділа на печі аж у куточку. І злякалась,
що дізнаються. А дід і каже:

— А подай їй, щоб заграла!

От вона взяла, аж сопілка й їй відказує;

Ой помалу-малу, душогубко, грай, Та не врази
мого ти серденька вкрай! Ти ж мене, сестро, з світу
згубила — Ніж у серденько та й устромила.

Тоді вже всі дізналися, що воно є. По дідовій дочці обід
поставили, а бабину прогнали.

ЯК ВОВК ГУСЯМ ГРАВ

Раз іде собі лісом неситий, спустив голову до землі і
нюхає, а часом підійме вгору і дивиться кругом, чи нема десь
чим поживитися; а такий голоден, що вже ледве на ногах
волочиться.

Раз, на його щастя, увидів на полі громаду білих
гусей і просто до них звернув. Гуси як увиділи голодного вовка,
що до них повертає, то зачали межі собою живіше
розмовляти та знімати голови в його сторону. Наперед тієї
гусячої громади виступив найстаріший сірий гусак і каже до
вовка; «Що хочеш, пане вовче, і кого тут глядаєш?» — «Я вас,
гуси, поїм»,— каже голодний вовк ледве чутним голосом.— «А
яке маєш право нас поїсти?» — запитався старий гусак. «Я
дуже голоден і зате маю право вас поїсти».— «Добре, пане
вовче,— озвався поважним голосом старий гусак,—ми тобі не
боронимося, бо значмо, що більший, меншого все має пожерти,
але і то знаєм, пане вовче, що найбільшим грішникам перед
смертю послідною волю сповняють»,— «Яке то ваше послідне
бажання? Скажіть, то сповню»,—сказав вовк. «Ми добре
знаймо, що ми мусимо погинути, то просимо, пане вовче,
щоби ти нам заграу яку ноту, щоби ми ще в послідній раз
затавцю вали».— «Я вам заграу, але пильуйте чимскорше
танцювати, бо я дуже голоден».— «Грай, грай, якої найліпше
знаєш». Вовк зняв голову догори, зажмурих очі, бо свою
музику знав напам'ять, без нот, і зачав бреніти, а гуси почали
гагати і бігати одна по другу, лиш раз!..— і знялися вгору на
крила та полетіли. А коли вовк скінчив свою музику, подивився
навколо себе, за гусьми, а гуси вже далеко. Голод не тітка, як
каже прислів'я. Вовкові голод докучає. Вже і не дивиться на
нічо, а просто близь до села іде, щоби щось скорше знайти
попоїсти. І так надібав на полі одного коня. І каже до коня:

«Но, коню, я тепер тебе із'їм, бо я дуже голоден».— «Я тобі, вовче, не забороняю, щоби ти мене їв; і маєш право»,— сказав кінь.

Вовк дуже втішився симпатією до коня і що знову добре собі зажив, бо кінь не полетить так, як гуси. «Но, коню, лягай собі на землю, най тя їм»,— каже вовк. «Зараз будеш їсти,—сказав кінь до вовка,— лиш наперед добре собі роздумай, чи можеш мене із'їсти разом із підковами, бо я і сам не знаю, чи я маю підкови на ногах, чи ніт; то хіба би ти, вовче, подивився на мої задні ноги; бо я не виджу сам». Вовк прихилив голову коневі до задніх ніг, щоби добре придивитися, чи є в коня підкови на ногах. Кінь зараз обома ногами вдарив вовка по зубах так, що вовк лиш перевернувся далеко позаду. А коли вовк прочунявся, то кінь був уже далеко.

Іде вовк дальше полями і стрічає на полі лошака і каже до нього: «Я тебе, лошаку, із'їм».— «Можеш мене відразу зачинати їсти, але знаєш добре, що мені мусиш наперед заспівати «вічная пам'ять», доки я ще живу,— сказав вовкові лошак,— бо як мені не заспіваєш, то тоді мною удавишся».— «Лиш тільки? — сказав вовк.— То я тобі зараз заспіваю!..» — «Но, зачинай, бо много часу не є»,— сказав на то лошак. Вовк зажмурих очі і завив «вічная пам'ять» на цілу околицю. А коли доспівав і подивився доокола себе за лошаком, то за лошаком вже давно слід застив.

Вовк був дуже розгніваний сам на себе, що дався дурному лошуківі обманути, та іде собі дальше дуже голоден і засумо-ваний, що була нагода попоїсти смачного м'яса, а до цього часу не вдалося. А коли надійшов над один берег, то звід-там увидів, що під берегом в болоті лежала громада диких свиней. Він приблизився до них і вже не знав, що казати, лиш лакомо дивився на тучні свині.

«Що хочеш від нас, пане вовче?» — перебила стара свиня тоді, коли вже вовк розняв рот та хотів щось сказати. «Я дуже голоден, то хочу вас поїсти»,— сказав нарешті вовк. «Добре,— згодилася стара свиня,— ми тоді дамося поїсти, але нас мусиш наперед висповідати, бо ми, свині,

дуже грішні і не хочемо без сповіді повмирати».— «Як я можу вас сповідати, коли я на попа не вчився і ним не був ніколи?» — «То не є хиба, що ти не був попом. Я тебе навчу; лиш ти стань над берегом, а ми всі одна за другою будемо у тебе сповідатися від своїх гріхів».

Згодився на то вовк і став над берегом та чекав, як то свині будуть сповідатися.

Свиня розігналася і вдарила вовка головою у черево, так що вовк лиш покотився долі скалою. По хвилі ледве витягся на берег, але свиней вже нігде не видів. І знову забрався до лісу

Іде вовк лісом та й дивиться. А там чоловік рубає дрова. Коли приходить ближче до чоловіка, то знайшов під корча ми торбу з хлібом і ковбасою, що чоловік там сховав собі на полуденок. Вовк наперед поїв хліб, а ковбасою грався і верг так ковбасою угору, що ковбаса завісилася на галузу на корчі. І вовк хоч як спинявся та підскакував горі корчем, але не міг досягнути. Тоді зачав голосно вити і сам до себе сказав: «О, який я дурак! Чи мені було гусям грати, коли я не музикант?!.. Мені було їх поїсти! Чи я мусив бути кобилі за коваля, коли я ковальства не учився і па коваля не родився?!.. Або я мусив бути лошаті дурному за дяка і співати «вічная пам'ять», коли я не дяк?!.. Чи мені було свині сповідати, коли я на попа не учився і не такого роду?!.. Та не мав права свині сповідати!.. А тепер мені було такою доброю і смачною ковбасою гратися?!.. Мені було б хоч ковбасу поїсти наперед! А я послідній дурак! Мене треба було добре набити, то я мав би більше розуму!..»

Як чоловік учув за плечима вовка, що він там собі потихо вие, взяв собі у руки читавое поліно і придивлявся із-за корча та увидів, що поїж його торбу випорожнив і дивиться угору на корча за ковбасою. Закрався потихо із-за корча і хопив вовка за хвіст і зачав бити...

ЯК МУЗИКА ВМУДРУВАВ ЗВІРІВ

Був один музика. Жінка му вмерла, а він дуже банував за жінкою і пішов з того смутку в ліс. Взяв торбу, а в торбу скрипку, хліба трохи і ходив по лісі щось два дні. Третього дня: сумно му стало та й каже: «От заграю собі пісеньку, дам ся по лісі чути, може би-м собі якого друга надибав». І музика як завів на цілий ліс, а вовк вилазить з-за дуба. Виліз та й каже: «Чоловіче, навчи мене грати». А він каже: «Навчу, але будеш мене слухати?» — «Буду тебе вірно слухати так, як свого учителя». — «Ну, якже ж так, ходім оба».

Ідуть і здивають розколеного дуба. І каже: «Аж тутки ся навчиш, небоже, грати». Вовк дуже ся втішив, що зараз буде уміти грати. І музика зробив клин, забив каменем у дуб і каже: «Пхай ти лабищі в сю шпарутку та най би ти трохи понатягало пальці». Вовк собі думає: «Добре він мені каже. Трохи розплеще лабу — і буду грати». І запхав обі лаби. Музика як ударив клин каменем, клин вискочив, і як імлило вовка за лаби... Як зачне вовк ревити, скакати. А музика засміявся і пішов далі, і каже: «Скачи здоров. Будеш уміти грати і танцювати».

Іде музика, і знов сумно йому стало па самоті, не видів і одного чоловіка нігде і виймив скрипку з торбини. Як завів — на цілий ліс було чути. А з-під ліщини лізе лисиця та й каже до нього: «Ото, голубчику, як ти файно граєш! Коби-с мене хоть трошки навчив». І він каже: «Навчу тебе, але маєш то слухати, що я тобі буду казати». Каже лисиця: «Так тя буду слухати звикле, як учителя». І виймив він шпагат з кишені, пригнув, котра жилава, груба ліщина, і прив'язав її за лабу до ліщини. Каже: «Я тобі трохи зжилую пальці та будуть довші». І зв'язав, ліщину пустив, і лисиця повисла. Музика зареготався і пішов далі,

І іде знов лісом. Роздумав собі про свій дім, сумно йому стало, і каже: «Ану, заграю я собі кадри». І заграв, засів на цілий ліс. Виходить з корча зайчик і каже: «Ото-с, неборе, заграв, що відколи жию, не чув-им, аби хто так грав, як ти». Се сказав і каже: «Коби-с мене навчив хоть третю пай так грати, як ти». А він каже: «Навчу, лиш слухай мене». — «Буду

добре слухати, як син тата свого». І він виймив з кишені довгий мотузок, прив'язав його за шию у корчі до деревинки і каже: «Перебігни дванадцять раз довкола корча та й тогди навчишся грати». І зайчик так ся бідний запутав, що не міг ся відпутати. А музика зареготався голосно і пішов додому.

Пішов до хати, а вовк відогризся і біжить, хоче його покарати за то, що го здурив. Біжить, надібає повішену лисицю на ліщині. Лисиця проситься: «Відпутай мене, братчику, бо гину». Він її спустив з ліщини, уже біжать обоє покарати того музику. Прибігають, надібають зайчика; также бідняга запутався і каже: «Йй, панове, розпутайте мене, бо як ще трохи побуду, то ся задушу». Відпутали його, ідуть уже троє і прийшли аж до його хати.

Уже ся смеркло, була темна ніч. Поприходили під хату, а музика уже епав. І зачали йому колядували:

«Ой вийди, вийди, музико, з хати,
Будеш нас ще мудрувати».

Музика ся пробудив в сні, слухає — звірі кричать під хатою, а скрипка скочила з полиці і зачала сама грати дуже жалібним голосом. Відтогди щоночі приходили і не давали йому спати за ту кару. І так мудракові треба.

Та й вже.

Пісня в українській літературі

Марко Вовчок

КАРМЕЛЮК

Одного вечора — чудовий такий був вечір весняний, що сама веснянка на думку наvertsалась,— одного вечора удова Кармелиха прилягла у своїй хатці й лежачи думала та горювала, що то за біда така з її Івасем. Сонечко вже закотилось, і зорі меркали у хатне віконце, здалека заносилися дівочі голоси — співали веснянку, неповні розквітші квітки ледве пахли, соловейки тільки ще своє щебетання наладжували, як почулася хода тиха, двері хатні розчинилися й увійшов Кармель у хату, оглянувсь по хаті, не зоба чив ньеньку і сів коло віконця. Може, то від непевного світла вечірнього

здалося удові, що він такий блідий,— тільки здалося їй, що він страх блідий і вимучений, і серце в неї такеньки стиснулось тісно, й такечки жалко їй стало своє дитя коханеє, що й голосу не найшлося слова вимовити до його. Мовчки й нишком тихенько вона лежала й на його дивилася. А він дививсь у віконце, дививсь і заспівав... Ах, що то яка пісня була! Смутна та сумна, з повного та щирого серця виходила!

Ой ідуть, дні за днями, часи на часами,
А я щастя не зазнаю, горе мені з вами!
Нещасливим уродився, Нещасливим згину,
Мене мати породила В нещасну годину,
І, здається, молодому Нічого журиться,
А прийдеться молодому З туги утопитись!
Болить моя головонька, Оченьками мружу;
Сам не знаю не відаю, За чим же я тужу!
Вбогі люди! Вбогі люди? Скрізь вас, всюди бачу,
Як згадаю вашу муку, Сам не раз заплачу.
Весно моя, весняночко, Усім несеш дари,
Тільки мені, безщасному» Жодної відради!
Скрізь дивляться тії очі, Що меркнуть від муки,
Скрізь, усюди потомлені Простягають руки,—
Із-за квіту пахущого, Як сонце злоститься,
З-за дерева веселого, Як місяць ясниться —
Вдень, і вночі, і ввечері, І всяку годину!
Я ж не маю порадоньки! Я од журби гину!

Проспівав він та й змовк, і тоді ледве схаменулася стара мати і каже:

– Кармелю! Де, в кого ти навчився такої пісні?

Кармель іздригнувсь, почувши голос,— пізнав неньку й одказує їй:

— Сама ця пісня в мене склалась.

І вже які він пісні складавав і як їх співав, господи, милий боже! Чарівничі се були чисто пісні! Іншому трапилося підслухати, як він співав, й дещо перейняти — тільки що не на веселі радощі сі пісні складені, і хто їх перейняв, хто почув, кожен голову схилить і задумається.

Перший рік, одружившись, Кармель був зовсім поправився: суму того не було й віди, жінка в його пишнілась, як пишна рожа, й жили вони з нею, як риба з водою. Народилася дочка в їх, усе в господі велося добре, й стара Кармелиха казала, дякуючи господові, що кращої вже долі ні діткам, ані собі не жадає вона.

Коли оце ж знов засумував Кармель. Засумував та й засумував. Знов почав з хати втікати, блукати на самоті, знов почав блідніти й зітхати.

З чого те лихо повернулося? Звідки нагналося? Чи ж не був він щасливий, і коханий, і на все довольний?

До чого ж ще гнати? Чого жадати?

Отож, власне, одного разу сиділи вони усі вкупі ввечері, по роботі, тоді, знаєте, як вже усе стихне, сонечко вже запало за зелений гай і от нахватиться перва зірочка; тоді, як чоловік, потомлений денною пото-мою, одпочиває й обіймають його думки та гадки, і чує він істніш свою кривду чи правду, вживає лучче своє щастя або безталання — тоді сиділи оце вони усі вкупі і дивилися такеньки, начеб справді не приби-рали вже собі чого пожадати, навіть дитинка маленька нічого, здається, не жадала собі у забавку, бо, сидючи тихесенько між ними, тільки всміхалося рожевими устоньками та блискотіло ясними віченьками: чого справді було ще жадати собі? Коли ж разом якась думка замутила й засмутила Кармеля, наче злякала, наче світ йому зав'язала. Весь він змінивсь, наче переродивсь, і вийшов з хати, каже:

— Душно мені щось, піду трохи.— Мати стара потурбувалася, чи не хворість яка викидається. Він її заспокоїв: — Ні, ненько, я здужаю.

Вірна дружина очима любими питалася його — він на одвіт пригорнув її міцненько.

Пізно він повернувся до хати своєї — вже й місяць, і зорі сяяли в небі, усе село послуло; спала дочка його маленька, спала стара мати, не заснула тільки молодая його дружина;

вона стояла на хатньому порозі й дожидала, й виглядала його, стріла й пригорну лася, начеб запиталася: чи не треба її життя або смерті, її напасті чи розкоші?

— Марусе кохана! — каже він, пригортаючи її.— Марусе кохана! Я не зношу людського лиха й вбожества! Я мушу тому запобігти! Я хочу поправити се биття!

Та й став думати, думати та гадати, гадати та тужити.

Стара мати кидається тудою й сюдою, шукає ліків, з усіма радиться та плаче, біжить оце до лікарки, то знов поспішається до знахарки: син в'яне! син нудиться! Зовсім старенька з сили вибилася, з журби та з тривоги зовсім тям свій розгубила.

Молода дружина Кармелева не кличе знахарок, ані лікарок, не радиться нікого, не скаржиться нікому, що в неї там на серці й на душі — потаюває вона про себе, мовчить, нікому не каже. Тільки рум'янці зникли в неї з личенька, пісні її змовкли і очі хороші осмутніли.

Подумати б людям, що в Кармеля з жінкою щось негаразд, так ні ж бо: глянути на їх, то й сліпі ж зо-бачать, яке вірне, незмінне тут кохання, яка порада і приязнь добра. Господарство в їх теж у гаразді... І балакали люди добрі про Кармеля, що зовсім він щасливий чоловік,— чого б то ще йому треба? Усім його бог втішив, усім одарив,— чого б то ще справді треба! Зовсім він щасливіш! З свого щастячка попсувавсь, вередує да от себе дурить і людей дивить! Інші-то і в вічі Кармелеві дорікали тими словами. Кармель нічого не одказував — ходив він часом дні цілісінькі, не промовляючи ні до кого словечка, скорбіючи та сумуючи, а часом несподівано чувсь його голос, пісня, немов клич який...

Кажуть люди, що-м щасливий,— я з того сміюся,

Бо не знають, як я часом сльозами заллюся.

Куди піду і попнуся, скрізь багач панує,

У розкошах превеликії днює і ночеує,

Убогому, безщасному тяжкая робота,

А ще гіршая неправда, вічная скорбота!

Молодосте-одрадсте, єдиная сило!

Порадь мене, як зривняти керівнеє діло.

Літа ж мої, літа мої, літа молоденькі,

Ой, коли ж ви так даремні, будьте коротенькі

І найшлися поміж людьми люди, що іздригалися на сей клич і зупинялися, чигаючи наче доброго спасенного суду, несподіваного, жаданого визволення. Може, не один наймит гіркий, котрий, поганяючи чужу худобу та співаючи свою давню гірку пісню, «що немає гірше так нікому, як бурлаці молодому», почувши Кармелеву пісню, вмовкнув і повернувся до хазяйської хати задуманий, і того вечора не чув лайки, не потурав ганьбі, не вважав на хліб, йому відкраяний на вечерю; а на другий день робивсь немов хворий, немов до своєї роботи й служби незгожий, не приймав хазяйської страви, а очі мав блискучі й ясні, й наче молодів, й зацвітав цвітом.

Може, не один багач, почувши ту Кармелеву пісню, покидав співати теж свою, недбалу та потішну, і обертав свій погляд задивований у всі боки, й ішов оглядати свої вжитки усі, і був прискорбен, як той колишній цнотливий багач, що усі його знають; може, теж вишукавсь не один і такий багач, що важкі скарби віджалував з легкою душею.

Коли хутко разом зник Кармель з дому, з села. Нема його день, нема другий, третій, нема його цілий тиждень. Зник, як вода умила, нікому не кажучи нічого.

Стара мати сливе що стратила розум з горенька та з жаху, з ляку,— ходить, шука його, наче голку, по всіх кутках і закуточках; дружина сидить у хаті немов з хреста знята; малесенька дочка кличе: «Тату!», питає: «Де тато?»

— Марусе! Що маємо робити? Як маємо бути? Де його шукати маємо? — пита стара Кармелиха молодої невістки.

А невістка одказує:

— Будемо його дождати, мамо.

— Дождати? Може, його вже, Марусе, й на світі нема!

Маруся тоді говорить старій:

— У ту ніч, як він пішов, я чула й питала його:
«Що нам робити, серце?», а він казав мені: «Не шукай мене, не питай про мене — дожидай мене, я сам прийду!»

Був гай великий, що не дуже далеко від міста, а близенько коло маленького хуторця глухенького темно зеленів та шумів. Коли б хто балакливий ходив тими глухими, нелюдними шляшками, то б розказував, як частенько він стрічав молодицю з дівчинкою невеличкою. Молодиця йшла з кошиком, дівчинка — з другим, і як поспитати їх: «Кудую?» — одказували вони: «По гриби або по ягоду на продаж у місто». І справді, щотижня, що три дня можна б було їх бачити у місті, у базарі, з грибами або з ягодою. У сьому великому гаї спокійно було й ще ніколи не чутко про розбої жодні.

Молодиця з дівчинкою йшла, уступала у гай і якось разом зникала крізь дерева, наче крізь зелену стіну вуж, хутко, шпарко — в один мет,— не зупиняючись, знакомими гаєвими ходами і стежками доходили до ланку у пущі самій і там сідали одпочивати.

У непроглядному гаю тихо, як у церкві. Столітні дерева підпиралися молодими; міцні широкії їх віти лежали на молоденьких гнучких верховинах і гнули їх додолу своєю важкою силою, а де-не-де гнучка гіллячка сковзала між ними та й росла, росла, росла увишень, звиваючись, кидаючись з боку у другий, начебто жахаючись, що її зупинять, що їй перешкодять. Долі поросли кущі усякі. Сонце западало тудою тільки іскорцями, і квітки там розпукувались у тіні та у прохолоді. Калиновий цвіт і бузиновий розпускавсь там у два рази більш і дужіш; червона племениста шипшина розквітала тут пишніша й блідша і пахла легше.

Тут молодиця з дівчинкою сиділи й одпочивали прислухаючи. Ніхто, ніщо не перебивав прислухати — ані птиця не порхала, ані вітер не віяв,— непроглядний гай стоїть тихий та спокійний, темний та свіжий.

Тихо. Тихо, поки захрускають віти легенько й обое — молодиця й дівчинка — всміхнуться і стрепенуться, і уявиться чоловік,— хоч блідий, задиханий, зморений, голодний, порохом припалий, та гарний, як сонце. Тут його стрічали, тут мав він і страву, і спочинок; тут його узивали коханим і жалували; тут молодиця переказувала усе, що чула, бачила, думала й гадала; дівчинка тішила своїм щебетанням, приносила часом якісь ласощі, що він за їх дякував дуже, і всміхавсь до неї любенько, і клав свою голову змучену молодиці на коліна, і всипляв, а маленька сторожа сторожила щиро та жваво — дурно тривоги не збивала, та вчасу звіщала, коли що де непевно було.

Минала година, віджалувана й відмірена на спочинок, прощалися, як кохалися,— з жалем та з болем великим та ще більшою вірою й надією. Зникав чоловік у гаї, молодиця з дівчинкою поверталися до міста. Три дні й три ночі пережидали вони, поки до гаю знов побратися, і молодиця ходила тим часом на поденну роботу, зоставляючи дівчинку саму у хатці. Якусь малесеньку хатку вони наймали, прилипнувшу під горою, сливе за містом, недалечке від річки. Молодиця день цілий робила па поденщині; дівчинка, хоч невеличка, тож не гуляла: воду бралася сусіді носити, у городі в неї полоти. «Яка ж дівчинка розумненька!» — щовечора казала сусіда стара, гладячи дівчинку по голівці та даючи у дрібненькі рученятка шажок і другий, і йшла у свою хату на спокій, завіззавши дівчинку й на завтра робити до себе. Мала виходила на береги, гуди, звідки видно до гаю, й думала там сама собі, і гадала, і часом співала пісні — тії пісні, що тато навчив, держачи її у своїх руках та пригортаючи до себе там, у зеленому гаї:

Повернувся я з Сибіру, нема ж мені долі! Хотя же я не в кайданах, единак же в неволі! Слідять мене вдень і вночі, і всяку годину, Нігде мені подітися, від журби я згину!

Зібрав собі жвавих хлопців, і що ж мені з того?
Засідають по дорогах, ждуть подорожнього.

Ой чи їде, чи не їде, дарма, треба ждати!
Ой прийдеться Кармелюку марно пропадати!
Зовуть мене розбійником, кажуть, що вбиваю.
Я ж нікого не вбиваю, бо сам душу маю!
Якщо візьму в багатого, я вбогому даю,
І, так гроші поділивши, я гріха не знаю.
Маю жінку, маю дитя — коли ж я їх бачу?
Як згадаю про їх лихо, може, й сам я плачу!
Пішов же б я до їх в село — красу мою знають,
Куди тільки повернуся, то зараз піймають.
Прийшла туга до серденька — як у світі жити?
Світ великий і розкішний, та нігде ся діти!
У неділю дуже рано у всі дзвони дзвонять.
Ой, а мене, Кармелюка, як звірюку, гонять.
Нехай гонять, нехай ловлять, нехай заганяють,
Нехай мене, Кармелюка, в світі споминають!

Від міста шляхом надходила молодиця, й стрічалися
вони з дівчинкою, й разом додому поверталися, вірнесенько
розмовляючи, згадуючи, чи сподіваючись, чи горюючи...

Список використаної літератури

1. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети!: Пособие для учителя. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1988. – 208 с.
2. Антологія краєзнавства Полтавщини / За ред. П.І.Матвієнка. – Полтава: АСМІ, 2002. – 414 с.
3. Булатова Л. Розвиток пізнавальної активності учнів на уроках музики // Мистецтво та освіта. – 2004. – № 4. – С. 9 – 12.
4. Верховинець В.М. Весняночка. – 5-е вид. – К.: Муз. Україна, 1989. – 307 с.
5. Веселка: Кн. для читання в дошкільних закладах // Упор. В.Д. Крушинська, Л.В. Кремсал, Л.В. Гуаш. – К.: Рад. школа, 1989. – 384 с.
6. Вікторенко І.А. Формування пізнавальної активності молодших школярів засобами усної народної творчості: Метод. поради для студентів пед. ін-тів, вчителів, батьків / За ред. В.І. Сипченка. – Слов'янськ: СДПІ, 2001. – 76 с.
7. Віночок: Читанка для молодших школярів / Упор. О.Г. Білоусенко (Підготовка текстів Л.П. Гуцало). – К.: Веселка, 1999. – 304 с.
8. Волочай М.П., Чернуха О.В. Розвиток техніки читання учнів початкових класів // Імідж сучасного педагога. – 1999. – № 3. – С. 17-18.
9. Гоголь Н. Пізнавальна діяльність школярів на уроках музики // Початкова школа. – 1999. – № 10. – С. 25 – 28.
10. Грицай М.С., Бойко В.Г., Дунаєвська Л.Ф. Українська народнопоетична творчість / За ред. М.С. Грицяя – К.: Вища школа, 1983. – 354 с.
11. Довженюк Г. Український дитячий фольклор – К.: Наук. думка, 1981. – 172 с.
12. Загадаю – відгадай! / Упор. І.П.Березовський. – К.: Дніпро, 1987. – 156 с.
13. Закріплення вимови слів з апострофом. Робота над прислів'ям // Бібліотечка вчителя початкової школи. – 2003. – № 5. – С.20 – 21.
14. Закувала зозуленька: Антологія української народної творчості. – К.: Веселка, 1989. – 98 с.
15. Іваницький А.І. Українська музична фольклористика (методологія і методика): Навчальний посібник. – К.: Заповіт, 1997. – 392 с.
16. Іваницький А.І. Українська народна музична творчість: Навч. посібник / Під ред. М. Поплавського – 2-е вид. – К.: Муз. Україна, 1999 – 222 с.
17. Ігнатенко П.Р., Руденко Ю.Д. Народознавство у школі. – К.: Знання, 1990. – 48 с.
18. Кальчук М. Українська мова в казках // Початкова школа. – 1999. – № 4. – С. 12 – 14.
19. Кобзар О.І. Великдень. Писанки // Розкажіть онуку. – 2001. – № 9. – С. 28 – 29.

20. Ковалевська В.О. Українські фольклорні ігри – джерело відродження духовності // Бібліотечка вихователя дитячого садка. – № 7 - 8. – С. 31 – 44.
21. Коваль О.В. Музичний фольклор у розвитку творчих здібностей молодших школярів // Художня освіта і проблеми виховання молоді: Зб. наук. ст. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 64 – 68.
22. Кос-Анатольський А. Сонечко: Зб. пісень для молодшого та середнього шкільного віку. – К.: Муз. Україна, 1983 – 52 с.
23. Кошиць О. Про українську пісню й музику. – К.: Муз. Україна, 1993 – 48 с.
24. Кучинський М.В. Роль усної народної творчості у розвитку молодших школярів // Початкова школа. – 1993. – № 1. – С. 8 – 13.
25. Лаврентьєва Г.П. Джерела доброти: Навч.-метод. посібник для роботи з дітьми в дошк. закладах, школі та сім'ї. – К.: АСК, 1998. – 145 с.
26. Лановик З., Лановик М. Усна народна творчість: Підручник – К.: Освіта, 2001 – 597 с.
27. Лобова О.В. Музика: Підручник для 2 класу. – К.: Школяр, 2003. – 142 с.
28. Лобова О.В. Музика: Підручник для 3 класу. – К.: Школяр, 2004. – 143 с.
29. Лобова О.В. Музика: Підручник для 4 класу. – К.: школяр, 2004. – 143 с.
30. Лужний В. М. Музика: Підручник для 1 класу 4-річної початкової школи. – К.: Педагогічна думка, 2001 – 80 с.
31. Мазур П.І. Народ – вихователь, народ – педагог // Початкова школа. — 1994. — № 4. — С.52 – 54.
32. Мацейків Т. Використання фольклору в трудовому вихованні дітей // Початкова школа. – 1986. – № 7. – С.59 – 63.
33. Морозова Н.Г. Учителю о познавательном интересе. — М.: Знание, 1979. – 64 с.
34. Народ скаже – як зав'яже: Українські народні прислів'я, приказки, загадки. / Упор. та передмова Н.С.Шумади. – К.: Веселка, 1985. – 230 с.
35. Народні думи, пісні, балади. / Упор. В.В. Яременко. – К.: Молодь, 1970. – С.4 – 5.
36. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI ст. – К.: Шкільний світ, 2002.– 47 с.
37. Організація діяльності Малих академій народних мистецтв та інших творчих об'єднань школярів: Методичні рекомендації / Упор. Т.Мацейків. – К.: Освіта, 1992. – 31 с.
38. Ороновська О. Розвиток творчої активності молодших школярів на уроці музики // Мистецтво та освіта. – 2004. – № 4. – С. 55 – 57.
39. Островський В.М., Сидір М.В. Вчимося музики: 1 клас: Зошит для практичних занять. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 1997. – 64 с.

40. Островський В.М., Сидір М.В. Вчимося музики: 2 клас: Зошит для практичних занять. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 1997. – 80 с.
41. Охріменко І.В. Національна система виховання: регіональний аспект. Досвід, проблеми, перспективи. — Полтава, 1996. – 98 с.
42. Отич О. М. Естетично-педагогічний потенціал української народної пісні: Навч. посібник. – Полтава, ПДП ім. В. Г. Короленка, 1998 – 36 с.
43. Печерська Е. Уроки музики в початкових класах. – К.: Либідь, 2001. – 204 с.
44. Пісні для учнів 1-2 класів загальноосвітньої школи – 2-е вид. – К.: Музична Україна, 1990 – 200 с.
45. Пісня – невмируще джерело / Полтавське обл. управління культури; Обл. наук.-метод. центр нар. тв-сті і культурно-освітньої роботи – Полтава, 1991 – 49 с.
46. Поліщук Ф.М. Вивчення усної народної творчості: Посібник для вчителів. – К.: Рідна школа, 1978. – 128 с.
47. Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми. / Упор. М.М. Позяк. – К.: Молодь, 1991. – 212 с.
48. Програми та поурочні методичні розробки для середніх загальноосвітніх шкіл “Музика”: 1 – 4 класи // Програми підготували: доктор пед. наук, професор О.Я.Ростовський та ін. – К.: Освіта, 2002. – 102 с.
49. Психологія. Словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошенко. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
50. Рідне слово. Українська дитяча література: Хрестоматія: У 2-х кн. Кн. 1 / Упор. З.Д. Варавкіної, А.І. Мовчун, М.Ф. Черній. – К.: Либідь, 1999. – 384 с.
51. Ростовський О.Я. Методика викладання музики у початкових класах: Навч.-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 372 с.
52. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. Т.ІІ. – М.Педагогика, 1989. – 328 с. (Труды д. чл. и чл.-кор. АПН СССР).
53. Своє люблю і знаю // Золотий колосок: Зб. фольклорних і літературних творів для роботи з дітьми у дошкільних закладах за програмою “Дитина” / Упор. Н.Дзюбишина-Мельник. Ч.1. – К.: Освіта, 1994. – 624 с.
54. Скрипченко Н.Ф., Савченко О.Я. Читанка: Підручник для 2-го класу чотирирічної початкової школи. — К.: Освіта, 2000. – 367 с.
55. Словарь иностранных слов / Под ред. В.В.Пчёлкина и др. — М.: Русский язык, 1988. — С.547.
56. Степовий Я. Проліски: Пісні для дітей. – К.: Мистецтво, 1952 – 24 с.
57. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – К.: Рад. школа, 1973. – 286 с.
58. Терлецький Г. Українське дошкільня: пісні, танці, вірші й загадки для дітей дошкільного віку – К.: Муз. Україна, 1993. – 50 с.

59. Українська абетка / Упор. Д.Чердниченко. – К.: Рад. школа, 1992. – 350 с.
60. Усна народна творчість. Забавлянки, примовлянки, мирилки, ігри, безкінечні казочки // Бібліотечка вчителя початкової школи. – 2003. – № 7. – С. 55 – 59.
61. Ушинський К.Д. Перша книжечка після азбуки // Вибрані твори. У 2-х тт. Т.2. – К.: Освіта, 1974. – С. 45 – 54.
62. Федорчук В. Сучасний підхід до організації музично-пізнавальної діяльності // Початкова школа. – 2001. – № 2. – С. 41 – 45.
63. Харишин О. Розвиток пізнавальних інтересів учнів, активізація розумової діяльності // Початкова освіта. – 2001. – № 15 (111). – С. 4 – 5.
64. Чужа Н. Душі народної криниця // Початкова школа. – 1999. – № 11. – С.16 – 18.
65. Шупортяк В. Практика емоційного виховання молодшого школяра через казку // Наукові здобутки студентів і магістрантів – школі ХХІ століття: Зб. наук. праць студентів і магістрантів психолого-педагогічного факультету. – Вип. 3. – Полтава: ПДПУ ім. В.Г.Короленка, 2003. – С. 112 – 113.
66. Щедрий вечір: Зб. нар. новорічних пісень. – К.: Грайлик, 1992. – 18 с.
67. Щербань П. Національне виховання в сім'ї. – К.: Борівітер, 2000, – 258 с.
68. Щукина Г.И. Актуальные вопросы формирования интереса в обучении. — М.: Просвещение, 1984. – 184 с.
69. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. – М.: Педагогика, 1988. – 208 с.

Зміст

Передмова.....	3
Зміст поняття „пізнавальний інтерес”.....	5
Психолого-педагогічні умови розвитку пізнавальних інтересів у школярів.....	7
Дитячий фольклор як засіб розвитку пізнавальних інтересів учнів початкової школи.....	11
Практика розвитку пізнавальних інтересів учнів початкової школи засобами усної народної творчості.....	19
Методика використання усної народної творчості на уроках музики.....	31
Додаток.....	42
Список використаної літератури.....	64